

Avgust Lešnik*

Rudolf Golouh na križiščih socialnih/socialističnih idej in gibanj prve polovice 20. stoletja

IZVLEČEK

Mineva 130 let od rojstva in 35 let od smrti delavskega voditelja in organizatorja sindikalnega gibanja Rudolfa Golouha (Koper, 1887 – Ljubljana, 1982), vodilnega socialista v severovzhodni Sloveniji med dvema vojnama. V ospredju našega zanimanja so Golouhovi socialni/socialistični idejni pogledi na družbene razmere in dinamični družbeni čas prve polovice prejšnjega stoletja, kot ga je sam doživljal pa tudi aktivno soustvarjal: sprva kot anarhist v Trstu, nato kot socialni demokrat, komunist in nazadnje socialist.

Ključne besede: Rudolf Anton Golouh/Golauch (1887–1982), anarhizem v Trstu pred prvo svetovno vojno, Jugoslovanska socialnodemokratska stranka, Komunistična stranka Slovenije/Jugoslavije, Socialistična stranka Jugoslavije, Kraljevina SHS/Jugoslavija

ABSTRACT

RUDOLF GOLOUH AT THE CROSSROADS OF SOCIAL/SOCIALIST IDEAS AND MOVEMENTS IN THE FIRST HALF OF THE 20th CENTURY

This year marks the 130th anniversary of the birth and the 35th anniversary of the death of the leader of working classes and trade union organiser, Rudolf Golouh (Koper, 1887–Ljubljana, 1982), a leading socialist in north-eastern Slovenia during the interwar period. The focus of our interest are Golouh's social/socialist conceptual views on the social

* Dr., redni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, avgust.lesnik@ff.uni-lj.si

situation and the dynamic social time in the first half of the 20th century as Golouh both experienced it and actively helped create: initially, as an anarchist in Trieste, and later as a social democrat, communist, and, finally, a socialist.

Keywords: Rudolf Anton Golouh/Golauch (1887–1982), anarchism in Trieste before WWI, Yugoslav Social-Democratic Party, Communist Party of Slovenia/Yugoslavia, Socialist Party of Yugoslavia, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Kingdom of Yugoslavia

I.

Uvodoma velja opozoriti na tiste dogodke in procese, ki so kardinalno zaznamovali obdobje prve polovice 20. stoletja: dve svetovni vojni (1914–1918, 1939–1945) in z njima neposredno povezane 'krivične' mirovne pogodbe za slovenski živelj; tri ruske revolucije (1905–1907 ter februariska in oktobriska v letu 1917), ki so vsaka po svoje vplivale na razcep dotlej enotnega socialističnega delavskega gibanja na socialno-demokratsko in komunistično krilo (v nacionalnem in mednarodnem okviru); pojav treh totalitarnih režimov (fašizma, nacizma, stalinizma); izbruh in posledice dotlej največje svetovne gospodarske krize ali velike depresije (1929–1934); razmah medvojnega demokratičnega (boj za splošno, enako in tajno volilno pravico) ter sindikalnega gibanja, ki ne zahteva zgolj osemurnega delovnega časa in realnih mezd, temveč tudi uzakonitev socialnega zavarovanja (kot temelja socialne države), po zgledu nemške weimarske ustave (1919);¹ nadalje španska državljanska vojna (1936–1939) in z njo povezana solidarnostna pomoč mednarodnih brigad, razmah ljudskofrontnega in narodnoosvobodilnega gibanja in tako naprej.

Vsa ta bogata bera dogodkov mednarodnih razsežnosti je brez dvoma v večji ali manjši meri odmevala pa tudi vplivala na družbene procese v novonastali Kraljevini SHS ali kasnejši Kraljevini Jugoslaviji. Seveda pa ne gre prezreti nekaterih posebnosti, ki so kardinalno zaznamovale in determinirale tudi naša (slovenska) družbena prostor in čas. Na prvem mestu velja omeniti poskus oblikovanja lastne (slovenske) državnosti ob koncu prve svetovne vojne, ki – kot vemo – zaradi spleta nam neugodnih mednarodnih razmer ni dal tako želenega rezultata (šlo je pač za ozemlje, ki je do konca vojne spadalo v okvir poražene avstro-ogrske monarhije). Nič manj 'krivi' niso bili tedanji najodgovornejši slovenski (in hrvaški) neodločni politiki; namesto da bi na razgovorih v Beogradu vztrajali na (kon)federativni ureditvi nove skupne države, kakor jo je

1 Nove ustave so odražale različne politične cilje svojih ustvarjalcev. Na eni strani so bile izraz klasičnega liberalizma devetnajstega stoletja; na drugi so skušale izpolniti zahteve javnosti po »resnični socialni demokraciji« ki jih je okrepil vpliv prve svetovne vojne. Takšen socialnodemokratski program je bil jasen odgovor na dogodke v Rusiji in je odražal željo, da bi odvrnili množice od boljševizma in jih pritegnili k parlamentarizmu. »Ali Wilson ali Lenin,« je zapisal Hugo Preuss (1860–1925), ki je sestavil osnutek weimarske ustave in v njej videl branik pred boljševizacijo Nemčije. Tako so nove ustave skušale združiti staromodni parlamentarizem s sodobnimi pritiski moderne množične družbe, ki je nastajala iz razdejavanja vojne. Kot zmes v prihodnost usmerjenega optimizma in novega strahu so zrcalile protislovne povojne razmere zagovornikov demokracije – evropskega meščanstva. – Mark Mazower, *Temna celina – dvajseto stoletje v Evropi* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002), 21.

predvidela *ženevska deklaracija*, podpisana 9. novembra 1918,² v katero sta se združila dva različna svetova – vzhodna in zahodna civilizacija –, so proti volji svojega ljudstva (naj spomnimo na zbiranje podpisov za podporo *majniški deklaraciji*)³ privolili v centralizirano monarhijo z omejenim parlamentarizmom. »Naša avstro-madžarska stvarnost se je pijano zakotalila pod prestol Karadjordjevičev kakor prazna steklenica piva v smeti,« je ta usodni razplet sarkastično pokomentiral Miroslav Krleža.⁴ Nič manjšega razočaranja niso pomenile nove državne meje. Za Slovence, ki so izstopili iz kulturnega in civilizacijskega kroga srednje Evrope ter se pridružili tujemu levantinskemu svetu v upanju, da bodo z njegovo pomočjo ohranili svojo etnično celovitost, sta rapalska pogodba in koroški plebiscit (1920) pomenila bolečo rano in veliko razočaranje. Potem ko so stoletja živeli pod isto oblastjo v habsburški monarhiji (čeprav razdeljeni na njene različne dežele), so se naenkrat znašli razkosani na štiri med seboj sovražne države, s tretjino naroda, podrejenega tujcem. V tem kontekstu lahko samo pritrdimo ugotovitvi J. Pirjevca, »/ ... / kako zelo se je naš bivanjski prostor zožil zaradi novih meja, ki jih je prinesel propad habsburške monarhije.«⁵

Nič bolj uspešna ni bila novonastala država pri reševanju zapletene notranje (socialne in nacionalne) problematike; še več, Kraljevina je padla v obdobje tako imenovane velike politične nestabilnosti (1921–1928), v katerem je »skupščina postala cirkus, vlada komedija, država pa norišnica«, kot je bistroumno in slikovito komentiral takratno politično sceno srbski politik in univerzitetni profesor Dragoljub Jovanović.⁶ Njegove besede potrjujejo statistični podatki: v omenjenem obdobju se je zvrstilo 25 vlad s povprečno življenjsko dobo štirih mesecev. Podobno so dogajanje na jugoslovanski notranji sceni ocenjevali v tujini, na primer ameriški poslanik John Prince: »Konec koncev, slabe izkušnje, ki jih je doživela vsaka diplomatska misija v Beogradu v obdobju tako imenovanih narodnih vlad, nas prepričujejo, da ti ljudje še zdaleč niso zreli za demokracijo.«⁷ Pot k državnemu udaru je bila odprta; ne gre pa spregledati, da je bil dejanski cilj puča kralja Aleksandra (6. januarja 1929) srbizacija vse države, zamaskirana pod plaščem politike tako imenovanega integralnega jugoslovanstva (*en kralj, ena država, en narod, en jezik*). Sredi tridesetih let (po nasilni Aleksandrovi smrti, 9. oktobra 1934) je bilo v državi sicer zaznati postopno liberalizacijo političnega življenja, ki pa – kot je znano – ni več mogla ohraniti Kraljevine, o čemer priča ne nazadnje tudi aprilsko (1941) razsulo takratnih oblastnih struktur. Tak

2 Janko Prunk, *Slovenski narodni vzpon. Narodna politika (1768–1992)* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992), 205–07.

3 Na veliki narodni manifestaciji v Ljubljani 24. marca 1918 so dr. Antonu Korošču, predsedniku Jugoslovanskega kluba v dunajskem državnem zboru, izročili podpise 200.000 slovenskih žena in deklet v podporo deklaraciji. Deklaracijsko gibanje, ki je zajelo široke ljudske množice v zadnjem letu vojne, je bilo izraz radikalizacije narodnega gibanja, zlasti Slovencev pa tudi drugih južnih Slovanov Avstro-Ogrske, za samostojno državnost. – Gl. Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918* (Ljubljana: Slovenska matica, 1971), 173.

4 Jože Pirjevec, *Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije* (Koper: Založba Lipa, 1995), 11.

5 Jože Pirjevec, »Spremna beseda,« v: Henrik Tuma, *Pisma: osebnosti in dogodki (1893–1953)*, ur. Branko Marušič et al. (Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU in Trst: Devin, 1994), 7.

6 Pirjevec, *Jugoslavija 1918–1992*, 45.

7 Ibid., 58.

je bil torej družbeni (politični, ekonomski, socialni, kulturni) okvir, ki je determiniral vlogo Rudolfa Golouha, »igralca« in »gledalca«, v slovenskem (in jugoslovanskem) družbenem prostoru takratnega časa.

II.

Listanje po Golouhovem bogatem življenjepisu⁸ nam pove, da je bila prav njegova mladostniška vedoželjnost, s katero ga je bogato obdarila mati narava, odločilna za oblikovanje njegovih smelih (beri revolucionarnih) političnih nazorov. O tem je zapisal:

Čeprav sem bil takrat še zelo mlad, sem mnogo bral. V tržaški Mestni knjižnici so se smejali, ker sem si izposojeval knjige kar po zaporednih številkah v knjižnem seznamu, ne glede na vsebino, od romanov do gledaliških iger, zgodovinskih, prirodoslovnih, geografskih in drugih razprav. / ... / Na mojo politično usmeritev v rani mladosti je vplival znani apel Petra Kropotkina⁹ na napredno mladino vsega kulturnega sveta. Ta znameniti sestavek,¹⁰ ki opozarja mladi rod na njegove dolžnosti do soljudi in razodeva hkrati avtorjevo globoko zaupanje v poslanstvo človeka, mi je nepričakovano odkril dotlej nepoznan svet misli in bojev. / ... / Sijajno pisane socialne razprave Kropotkina (Osvojitev kruha, Besede upornika idr.), pa tudi Zolajev naturalizem, so me v pravem času opozorili na socialno vprašanje. Kmalu sem bil ves v sociologiji in ekonomiji; pogumno sem se lotil celo Marxovega Kapitala in Engelsovih spisov (slednji mi je bil mnogo bližji in bolj razumljiv). Ukvarjal sem se hkrati intenzivno s filozofskimi problemi. / ... / Začel sem kar s Platonom in z drugimi starogrškimi misleci in se z vztrajno potrpežljivostjo mimo starorimskih in renesančnih učenjakov prebil do francoskih enciklopedistov in do filozofov minulega (op. 19.) stoletja. In čudno: še najbolj jasen in urejen se mi je takrat zdel miselni svet Maxa Stirnerja. Njegovo bleščečo pisano razpravo »Der Einzige und sein Eigentum«¹¹ sem takrat imel za najbolj dognano in celovito filozofsko delo.¹²

Idejno srečanje s teoretiki anarhizma, predvsem pa dejstvo, da v Trstu ni bilo malo delavcev, ki so jim bile knjige Petra Kropotkina domače (zlasti mlajši generaciji se je zdel

8 Rodil se je očetu Lavrenciju Golouhu (Golauch v krstni knjigi: ŠAK Ž Kps MKK 24, 451), krčmarju in materi Mariji Golouh, rojeni Perencih, v Kopru/Capodistria, ki je takrat spadal, tako kot Trst/Triest(e), v Avstrijsko Primorje – kronsko deželo znotraj avstro-ogrske monarhije. Šolal se je v Trstu, kjer je zaključil dva razreda gimnazije, nato pa nadaljeval kot samouk ter se posvetil časnikarstvu in političnemu delu. Po prvi svetovni vojni, ko ga je politična pot vodila v Beograd, je tam kot privatist položil gimnazijsko maturo (1919).

9 Kropotkin P. Aleksejevič (1842–1921), ruski revolucionar in mislec, utemeljitelj anarhističnega komunizma, evulucijski pozitivist, pomemben geograf in raziskovalec Sibirije. Ob razlagi evolucije je poudaril predvsem vzajemno pomoč kot (evolucijski) dejavnik, ki je močnejši od boja za življenje. Vzajemno pomoč vidi v živi narodi in v zgodovini človeštva. Leta 1920 je nastopil proti intervenciji zahodnih sil proti boljševiški revoluciji. Gl. izbor Kropotkinovih spisov v: *Antologija anarhizma*, I. zv., ur. Rudi Rizman (Ljubljana: Krt, 1986), 264–356.

10 Peter Kropotkin, »An Appeal to the Young,« pridobljeno 26. 4. 2018, <https://theanarchistlibrary.org/library/petr-kropotkin-an-appeal-to-the-young>.

11 Gl. slov. prevod v *Antologija anarhizma*, I. zv., 29–69 (Max Stirner, *Edini in njegova lastnina*).

12 Rudolf Golouh, *Pol stoletja spominov. Panorama političnih bojev slovenskega naroda* (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1966), 7, 8.

boj za socialne reforme in postopno izboljšanje življenjskih pogojev širših slojev prepočasen, od tod radikalizem in zavračanje reformizma), je Golouha pripeljalo na misel, da bi lahko tržaškemu delavstvu najbolj pomagal z izdajanjem anarhističnega glasila. V letih 1905–1909 je kot prvi viden slovenski anarhist¹³ ustanovljal in urejal v Trstu v italijanščini pisana glasila, ki so širila revolucionarne ideje Mihaila Bakunina¹⁴ in P. Kropotkina. »Štejem si v čast, da sem bil, komaj sem stopil v 18. leto (op. 1905), urednik lista. / ... / Listu smo dali ime *Germinal*, po znanem romanu Émila Zolaja.«¹⁵ Glasilo je redno izhajalo dobro leto, nakar ga je oblast prepovedala (1906). Golouh je nemudoma ustanovil novo glasilo *Il Germe* (Kal), ki mu je policija upihnila luč življenja po šestih mesecih izhajanja v letu 1907. Enaka usoda je doletela tudi naslednja dva lista: *Il Pensiero* (Misel) v letu 1908 in *L'Aurora* (Zarja) v letu 1909. Golouh se spominja, da so bili ljudje, ki so se zbirali okrog teh listov, nenavadno požrtvovalni in polni zanosa.¹⁶

Med njimi je bilo največ delavcev in študentov obeh narodnosti – italijanske in slovenske. Bilo je tudi nekaj intelektualcev in žensk. Delavci so se zanimali predvsem za Fourierove »falanstere«, za Ownove »komune«, Morovo »Utopijo«, za Cabetovo »Potovanje v (obljubljeno deželo) Ikarijo« in podobno.¹⁷ Kako napeto so me poslušali, ko sem jim, kot mladič, o tem predaval! / ... / Vsi smo živeli v nekem odmaknjenem idealnem svetu ter v stalnem pričakovanju revolucije. / ... / V svobodnem združenju ljudi različnega stanu in različne kulture – organizacije med nami ni bilo, nekateri so jo celo odklanjali, češ da ovira osebno svobodo – smo se bavili predvsem z vprašanjem svobodnega socializma in njegove realizacije. Socialistično urejeno družbo smo si predstavljali kot svobodno asociacijo ljudi, povezanih v celoto le po nekih splošnoveljavnih etičnih načelih, kot svet, v katerem ne bo več meja, kjer bo imperializem nepoznan pojem, kjer ne bo ne podrejenih ne nadrejenih, na kratko kot libertarizem, kakor smo ga imenovali med sabo. Načelo države (pojmovane v starem smislu te besede) smo sploh odklanjali, tudi zato, ker si nismo mogli prav predstavljati države brez teženj, katerim stojijo nasproti težnje druge države, kar je moralo po našem mnenju nujno voditi do stalnega medsebojnega trenja med njimi. Sodili smo, da bo tudi v socialističnem svetu večja država skušala nujno pritegniti manjšo v svojo interesno sfero. Nekaj smisla je bilo v tem miselnem redu, prezrli pa smo, da bi se lahko isto zgodilo tudi v družbi, organizirani na osnovi svobodnih asociacij, v kateri bi lahko večja asociacija po isti logiki skušala podjarmiti manjšo in šibkejšo.¹⁸

Tedanja tržaška policijska oblast je očitno sklenila narediti konec anarhistični propagandi, ki se je širila po anarhističnih glasilih,¹⁹ saj je Golouha – potem ko je napo-

13 Gl. »Dictionnaire international des militants anarchistes,« pridobljeno 26. 4. 2018, <http://www.militants-anarchistes.info/spip.php?article11551> (»Golouh, Rudolf«).

14 Gl. izbor Bakuninovitih spisov v *Antologija anarhizma, I. zv.*, 155–263.

15 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 10.

16 Gl. Marta Ivašič, »Entusiasmo e rivoluzione: un giovane anarchico sloveno un secolo fa,« *Germinal: giornale anarchico e liberatorio di Trieste, Friuli, Isontino, Veneto, Slovenia e ...*, št. 119 (maj 2014): 25.

17 Gl. slov. prevode navedenih besedil v *Utopični socialisti*, ur. Neda Brglez [Pagon] (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979).

18 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 12, 15.

19 Gl. Dušan Kermavner, »Ob spominskih zapiskih R. Golouha: O tržaškem anarhizmu in o nekaterih črtah slovenske socialne demokracije,« *Zgodovinski časopis*, 22, št. 1–2 (1968): 115–33.

vedal izhajanje novega lista z imenom *La Tempesta* (Vihar) – najprej zaprla, nato pa izgnala »z vsega deželnega teritorija cesarsko-kraljevega svobodnega mesta Trst«, čeprav v avstrijski zakonodaji za tak ukrep ni bilo zakonite podlage. Golouh se je kot politični emigrant zatekel v severno Italijo, kjer je s teoretično-agitatorskimi članki (pod psevdonimi: Emorales, Fortunio, Gh, Rude G.) sodeloval v milanskih revijah *La Demolizione* (Rušenje/Uničenje) in *Il Grido della folla* (Krik množic). V izgnanstvu se je Golouh izobrazil in politično oblikoval kot socialist. Leta 1909 je stopil v *Jugoslovansko socialnodemokratsko stranko /JSDS/*. Na intervencijo socialističnega poslanca Giovannija Olive, zelo priljubljenega in simpatičnega organizatorja tržaškega delavstva, ki je zagrozil z interpelacijo v dunajskem parlamentu, je oblast po dobrih dveh letih vendarle rešila Golouhovo pritožbo in razveljavila svoj nezakoniti izgonski odlok. Potem ko se je l. 1910 vrnil v Trst, se je posvetil predvsem slovenski publicistiki.

Nikdar nisem pozabil, da sem Slovenec, čeprav sem hodil v italijanske šole, ker slovenskih takrat v Trstu še ni bilo. Zanimal sem se stalno za vse, kar se je v malem slovenskem svetu dogajalo, toda vse v njem se mi je takrat zdelo nekam nedognano, zapoznelo in okorno. Povesti, ki so mi takrat prišle v roke, so opisovale večidel vaško življenje po vzoru preživele nemške romantike, moja glava pa je bila polna ruske, francoske in angleške literature. Precej drugačno sliko o ustvarjalnosti slovenske misli sem dobil, ko mi je Ludvik Oblak²⁰ prinesel nekaj Cankarjevih knjig in Župančičevo zbirko Čez plan. Prebral sem vse te stvari in se čudil. Zdelo se mi je, da je slovenska umetnost napravila nenadno velik skok naprej in se uvrstila v svetovno literaturo brez prave zveze s preteklostjo. Opazil sem hkrati, da se v političnem življenju Slovencev odražajo, vsaj v neki meri, vse idejne smeri takratnih velikih evropskih gibanj.²¹

V tržaškem Delavskem domu, kjer so se shajali italijanski in slovenski delavci, se je srečal z vodilnimi organizatorji slovenskega socialnodemokratskega delavstva. »S prvega razgovora z Etbinom Kristanom sem odšel z deljenimi vtisi. Kristan je bil politični in kulturni delavec širšega formata, dober retorik in spreten novinar. V svojih predavanjih je globlje prodiral v probleme tistega časa, čeprav je bilo tudi v njegovih govorih precej nemške šablone. Pa se mi je kljub temu zdel nekam teatralen, nenaraven. / ... / V tistih dneh sem spoznal Ivana Cankarja. Kakšna nenavadna osebnost! Ves jasen, naraiven, iskren, preprosto komunikativen in vendar samosvoj. / ... / Iskreno je bil predan socialistični ideji in zaupal je v prebujajoče se ljudske sile. Bil je Slovenec od nog do glave, koreninil je z vsem svojim bistvom v slovenskem ljudstvu, ki ga je kot malokdo resnično ljubil; po vsej svoji miselnosti pa je bil hkrati univerzalno človeški«, se spominja Golouh.²²

Trst je slovel kot najbolj socialistično mesto v Avstriji. Slovensko delavsko gibanje v Trstu je bilo takrat že precej močno in v nekaterih mestnih okrajih je bilo več

20 Ludvik Oblak (Trst, 1888 – Moskva, 1958), bibliograf, prevajalec in pisatelj, je živel po l. 1922 v Sovjetski zvezi. Svoje prvotno ime je spremenil v Cecilij Urban; pod tem imenom je zaveden v *Enciklopediji Slovenije*, 14. zv., ur. Alenka Dermastia et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000), 83. Gl. biografske podatke na spletni strani, pridobljeno 26. 4. 2018, https://sl.wikipedia.org/wiki/Cecilij_Urban.

21 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 19.

22 *Ibid.*, 23, 25.

slovenskega socialističnega delavstva kot italijanskega.²³ Trst se je sčasoma razvil v močno slovensko socialistično središče, ki je spodbudno vplivalo tudi na delavsko gibanje drugod v Sloveniji.²⁴ V to živahno organizacijsko delo je kmalu aktivno posegel tudi Golouh ter postal ena najvidnejših osebnosti med takratnimi slovenskimi socialisti v Trstu. »Shodi in predavanja so bili na dnevnem redu v mestu in na deželi. /.../ Kmalu sem se znašel tudi sredi novinarskega dela. Sodeloval sem pri *Rdečem praporju* (glasilu JSDS) in urejal hkrati tri sindikalna glasila: *Železničar*, *Stavbinski delavec*, *Kamnarski delavec*«²⁵ ter sourednikoval in pisal članke za tržaško socialistično glasilo *Il Lavoratore* (Delavec). V svojih spisih je med prvimi na Slovenskem nasprotoval oportunistu, ministerializmu in zlasti avstromarksizmu JSDS. Od leta 1913 je začel v mesečniku slovenske socialne demokracije *Naši zapiski* objavljati svoje pesmi z nacionalno in revolucionarno vsebino, v njih je izražal svoj materialistični pogled na svet in protest proti socialnim krivicam,²⁶ ter prvi prevajati v italijanščino dela Cankarja (*Dunajski večeri*, *Hlapec Jernej*) in Župančiča (*Ob Kvarnerju*).

Ob izbruhu vojne (1914), ko se je parlamentarno življenje ustavilo in je zavladal režim vojnega absolutizma, politične stranke sicer niso bile razpuščene, vendar so se lahko ukvarjale le z notranjim strankarskim delom, prepovedana pa je bila vsaka oblika delavskega gibanja. Zaradi tega in zaradi odhodov v vojsko je v delavskih organizacijah, zlasti strokovnih (sindikatih), upadlo število članstva ali so celo prenehale z delom.²⁷ Spričo vojne cenzure so prenehali izhajati številni delavski časopisi; vrzel je deloma nadomestil *Delavec*, ki so ga začeli izdajati ljubljanski socialni demokrati 14. novembra 1914, leta 1917 pa je ponovno začel izhajati *Naprej*.²⁸ »Stranka (JSDS v Trstu) je z izjemo nekaj bežnih poskusov ostala brez tiska,« se spominja Golouh.²⁹ »Pomanjkanje medsebojnih zvez in javnega delovanja smo skušali nadomestiti s predavanji (Ivana Cankarja, Lojzke Štebijeve,³⁰ Henrika Tume, Albina Prepeluha idr.), ki

23 Gl. Salvator Žitko, *Avstrijsko Primorje v vrtincu nacionalnih, političnih in ideoloških nasprotij v času ustavne dobe (1861–1914)* (Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Inštitut IRRIS in Libris, 2016), 117–28.

24 Gl. Janko Pleterski, *Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju* (Maribor: Založba Obzorja, 1981), 180–92: »Trst v slovenski politični misli do prve svetovne vojne.«

25 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 27.

26 V *Reviji SRP (Svoboda, Resnica, Pogum)*, št. 119/120 (2014): 4–14, pridobljeno 26. 4. 2018, <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/revsrp119/index119.htm>, so ponatisnjene Golouhove pesmi – izvorno objavljene v reviji *Naši zapiski* (1913 in 1914) in v reviji *Svoboda* (1920) – pod skupnim naslovom »Satanica«, <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/revsrp119/rudgo119/satan119.htm>.

27 Še bolj kot v občutnem osipu članstva in zmanjšanju premoženja se je njihova kriza pokazala v delovanju. Strah pred vpoklicem k vojakom in kaznimi je bil močnejši od volje delavstva, da si z mezdnimi gibanji izboljša svoj gmotni položaj, ki se je zaradi velike druginje od začetka 1915 naglo slabšal. V revirjih so rudarje za najmanjšo upornost vodili vklenjene v zapor. Pravi razmah delavskega gibanja v Avstro-Ogrski se je začel šele spomladi 1917; tudi na Slovenskem je socialistično delavstvo v tem letu prvič v vojnem času praznovalo 1. maj z ustavitvijo dela in množičnimi zborovanji. – Miroslav Stiplovesek, *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922* (Ljubljana: Partizanska knjiga in Delavska enotnost, 1979), 73.

28 Vida Deželak Barič, »Stranke marksističnega idejnopolitičnega tabora v letih 1891–1941,« *Prispevki za novejšo zgodovino*, 57, št. 1 (2017): 87.

29 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 74.

30 Alojzija Štebi (1883–1956), učiteljica, političarka, socialistka, publicistka, novinarka, borka za pravice žensk in otrok; bila je glavna gonilna sila slovenskega in jugoslovanskega ženskega gibanja. Leta 1912 je stopila v JSDS. Kot urednica je urejala številne socialistične, strokovne, socialnodemokratske in ženske časopise (*Ženski list*, *Zarja*, *Naprej*, *Demokracija*) ter objavljala članke na temo pravic žensk in otrok. Napisala je knjigo *Demokratizem in ženstvo* (1918), v katerem je jasno začrtala program ženskega gibanja. Leta 1923 je ustanovila *Feministično alianso* (l. 1926

smo jih imeli v okviru delavskega izobraževalnega društva *Ljudski oder*. Še posebno aktualno je bilo vprašanje v zvezi z vojno in stališčem stranke do vojne. To vprašanje je stopilo ostro v ospredje zlasti po tem, ko je ljudske plasti vzdramilo in vzvalovilo gibanje za zedinjenje jugoslovanskih narodov. To gibanje je kmalu zajelo vso Slovenijo in tudi najbolj okoreli voditelji slovenske socialne demokracije, ki so se še oklepali stare miselnosti, niso mogli več brezbrizno mimo.«³¹ Golouh se je zavzemal, podobno kot Cankar,³² za združitev Slovencev v Jugoslaviji kot zvezi enakopravnih narodov. V članku »Slovenci in Jugoslavlani«, objavljenem 26. aprila 1919 v glasilu slovenske socialne demokracije *Naprej*, je o tem zapisal:

*Da se omogoči vsaki posamezni provinci primeren razvoj ter pripravi tla združitvi z našo državo še onim delom jugoslovanskega naroda, ki spadajo k nam, je urediti državo na federativno-avtonomni podlagi. Veljati ima za vse skupni parlament in skupno zakonodajstvo. Vzporedno s tem se imajo osnovati nove province z avtonomno upravo in gotovo legislativno močjo po sociološki in ekonomski potrebi posameznih pokrajin izven dosedanjih historijskih mej. Plemenski duh se mora uničiti. Slediti mora harmonično kulturno sodelovanje, medsebojno spoznavanje, da najdemo pot do sebe, do enotne moči, do združenega samostojnega socialnega, gospodarskega in političnega življenja.*³³

V političnem razhajanju slovenskih socialnodemokratskih voditeljev med vojno³⁴ se je Golouh pridružil opozicijski skupini »Socialistična (o)mladina«,³⁵ ki je primarno zagovarjala narodova stremjenja (priznala je Majniško deklaracijo in odklonila l. 1909

preimenovana v *Alianso ženskih pokreta Jugoslavije*), jo zastopala na mednarodnih kongresih ter urejala njeno glasilo *Ženski pokret*, ki je izhajalo v Beogradu. Med obema vojnama je delovala v različnih uradih za socialno politiko v Ljubljani in Beogradu. – Darinka Drnovšek, »Alojzija Štebi – borka za pravice žensk in mladine,« v: *Splošno žensko društvo 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*, ur. Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003), 188–209. Suzana Tratnik, »Alojzija Štebi (1883–1956),« v: *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, ur. Alenka Šelih et al. (Ljubljana: Založba Tuma in SAZU, 2007), 193–96.

31 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 74.

32 Ivan Cankar je imel 20. aprila 1918 v tržaškem Delavskem domu predavanje z naslovom »Očiščenje in pomlajenje,« v: *Očiščenje in pomlajenje* (Ljubljana: DZS, 1976), 121–31. V njem je ob razpadanju avstro-ogrske monarhije in rojevanju jugoslovanske države presodil slovenske politične razmere in poudaril, da JSDS ni znala prilagoditi socialistične miselnosti slovenskim razmeram pa tudi ne podpreti boja za jugoslovansko državno zvezo enakopravnih narodov; menil je, da mora socializem v vsaki deželi in pri slehernem narodu najti svojo lastno pot, prilagojeno konkretnim razmeram. – Gl. Dušan Kermavner, *Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1968).

33 Rudolf Golouh, »Slovenci in Jugoslavlani,« v: *Zgodovinski arhiv KPJ, tom 5: Socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920*, ur. Rudolf Golouh in Dušan Kermavner (Beograd: Zgodovinski oddelek CK KPJ, 1951), 459.

34 Gl. Rudolf Golouh, »O slovenski socialni demokraciji med vojno 1914–1918,« v: Kermavner, *Ivan Cankar*, 207–60.

35 Novembra 1917 se je tako poimenovala skupina t. i. »mladinov« znotraj JSDS, ki je predstavljala opozicijo strankarskemu vodstvu (Anton Kristan, Melhior Čobal, Josip Kopač); njeni glavni predstavniki so bili Alojzija Štebi, Albin Prepeluh (glavni ideolog), Milan Lemež, Dragotin Lončar, Josip Ferfolja, Fran Erjavec in R. Golouh. V nasprotju s stališči JSDS, še posebno do nacionalnega in agrarnega vprašanja, ki so programsko sledili avstrijski SDS, so »mladini« na prvo mesto postavili narodovo osvoboditev in se zavzemali za nekakšen slovenski model socializma, ki bi imel bolj prijazno stališče do vloge in položaja kmeta v socialni demokraciji. Razkol v JSDS – med mladimi in starimi – je pomenil začetek cepitve v socialističnem delavskem gibanju na Slovenskem; aprila 1920 se je stranka dokončno razcepila na socialistični in komunistični del, nekateri člani (Lončar, Prepeluh) pa so tedaj ustanovili svojo avtonomistično stranko (Združenje slovenskih avtonomistov, zbranih okoli glasila *Avtonomist*), ki si je prizadevala za slovensko narodno avtonomijo v Kraljevini SHS. – Gl. Momčilo Zečević, *Na zgodovinski prelomnici. Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929* (Maribor: Založba Obzorja, 1986), 113–16.

sprejeto »tivolsko resolucijo« JSDS, ki se je zavzemala za zlitje vseh Jugoslovanov v en narod). Skupina je osnovala svojo založniško zadrugo – *Slovensko socialno matico*, ki je izdajala knjige s socialno in politično tematiko ter mesečno revijo *Demokracija* (izhajala je od januarja 1918 do avgusta 1919), kjer je bil Golouh – v vlogi soustanovitelja, sourednika in novinarja – še posebno aktiven. O razhajanjih v stranki je pojasnil:

Ob zlomu Avstrije smo imeli na območju Jugoslavije več socialističnih strank: srbsko, hrvaško, slavonsko, vojvodinsko, bosensko-hercegovsko, dalmatinsko in slovensko. Vse te stranke je bilo treba reorganizirati in združiti v eno samo stranko. Na jugu države je bilo to gibanje bolj spontano. Število članov je bilo sicer omejeno, vendar so imeli precejšen vpliv na ljudske množice. V Sloveniji pa je bilo nasprotno: delavsko gibanje je bilo zelo disciplinirano, miselno pa je bilo, zlasti vodstvo, pod vplivom avstromarksizma,³⁶ torej manj revolucionarno in manj dosledno pri reševanju nacionalnega vprašanja. To je boj dveh miselnosti. /.../ Mladina, ki se je pojavila v socialistični stranki kot opozicijsko krilo, je kljub vsemu zahtevala, naj se slovensko delavsko gibanje združi z vsem delavstvom v Jugoslaviji in ustvari enotno bojno fronto.³⁷

Vodstvo tržaške organizacije JSDS je bilo leta 1918 v rokah »socialistične mladine«, ki sta jo zastopala Josip Ferfolja in R. Golouh. To dejstvo je pospeševalo približevanje slovenske socialne demokracije v Trstu k slovenskemu nacionalnemu gibanju.³⁸ Tedaj se je začel Golouhov politični vzpon, ko je kot predstavnik JSDS vstopil v oblastne organe; najprej je postal član Narodnega sveta v Trstu in član tržaškega nadstrankarskega italijansko-slovenskega Odbora za javno blaginjo.³⁹ Po funkciji je imel tesne stike z začasno Deželno vlado v Ljubljani, ki je ob zlomu monarhije prevzela oblast v Sloveniji.⁴⁰ Po italijanski zasedbi Slovenskega primorja (novembra 1918) je Golouh odšel v Rim, kjer je vodstvu Italijanske socialistične stranke obrazložil narodnostni in politični položaj v Primorju ter hkrati opozoril, »da se italijanska vojaška in politična oblast do slovenskega prebivalstva ne bi smela ponašati kot osvajalec proti poraženemu narodu, ker se slovensko ljudstvo nikdar ni istovetilo s habsburško Avstrijo in njeno vojno.«⁴¹ Iz Rima, kjer je dobil srbski potni list, je Golouh skupno s člani Jugoslovanskega narodnega odbora, srbske Narodne skupščine in vlade, ki so se

36 Gl. Radoslav Ratković, *Politična teorija avstromarksizma* (Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1965).

37 Rudolf Golouh, »Spominski zapis,« v: *Bitka kakor življenje dolga. Pričevanja o revolucionarnem in osvobodilnem boju Slovencev*, ur. Stanka Rendla (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1975), 20.

38 Milica Kacin-Wohinz, »Tržaški slovenski socialisti v letu 1918,« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 17, št. 1–2 (1977): 105–12.

39 »V Trstu so proti koncu vojne vladale neznosne razmere. Zmanjkalo je vsega, celo zdravil. Prenehale so vse dobave živil iz notranjosti države, skladišča aprovizacijske komisije so bila prazna – ljudje so dobesedno umirali od gladu.« – Golouh, *Pol stoletja spominov*, 119. Vprašanje prihodnosti Trsta se je zaostriло že ob sklenitvi tajnega *londonskega memorandum* (1915), ki je Italiji za vstop v vojno na antantni strani obljubljal dele avstro-ogrškega ozemlja. Ob razpadu avstro-ogrške monarhije so bile v igri glede prihodnosti Trsta kar tri politične opcije: vključitev bodisi v italijansko (skladno z londonskim memorandumom) bodisi v novo južnoslovansko državo (za kar je bila tudi *Socialistična omladina*) ali pa tretja kot avtonomni teritorij. Slovenci v Trstu so ob italijanski (antantni) vojaški zasedbi mesta upali, da jim bodo antantne države priznale pravico do samoodločbe, toda postali so nezaščiteni manjšina v italijanski državi in bili deležni neprizanesljivega poitalijanjenja, zlasti po nastopu fašizma. – O tem gl. Milica Kacin-Wohinz in Jože Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji* (Ljubljana: Založba Nova revija, 2000), 21–79.

40 Gl. Bojan Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921* (Ljubljana: ZPS, 1992).

41 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 128, 129.

vračali v domovino, odpotoval čez Brindisi in Krf v Beograd ter od tam v Ljubljano. Tedaj sta normalizacijo notranjih odnosov v Sloveniji ovirali prodiranje italijanskih čet čez določeno razmejitveno črto do Logatca (nazaj jih je potisnil oddelek srbske vojske, ki je takrat predstavljala edino vojaško čvrsto organizirano silo na slovenskih tleh) in nerešeno vprašanje slovenskega dela Koroške. Golouh je bil, kot zastopnik zasedenega Slovenskega primorja, slovenski član delegacije na mirovni konferenci v Parizu (1919) in je sodeloval pri reševanju koroškega vprašanja. »Zanimivo je, da sem ob prihodu v Ljubljano našel hudo malo posluha za stvari v zvezi s položajem na Jadranu. Vse večjo pozornost so posvečali Koroški,⁴² čeprav je bila z italijansko zasedbo Primorja⁴³ odtrgana od narodne celote tretjina slovenskega ljudstva,« se spominja Golouh.⁴⁴ Politična pot ga je vodila v Beograd, kjer je bil v slovenski delegaciji skupaj z Josipom Ferfoljo⁴⁵ zadolžen za »jadransko problematiko«.

Po vojni, ko smo z odcepom Primorske izgubili tretjino svojega naroda, nas je ostalo v matični domovini komaj dober milijon. To pomembno vprašanje smo predložili najprej vojnemu svetu v Parizu, potem pa tudi mirovni konferenci, ki se je vse leto (1919) vlekla v Parizu. Storjeno je bilo vse, kar je bilo mogoče. Diplomatski boj med Rimom in Beogradom je bil zelo oster. Nazadnje pa je le obveljal londonski pakt,⁴⁶ ki nam je začrtal krivične meje (z rapalsko pogodbo, 12. novembra 1920). V imenu delavstva smo v matični domovini in na Primorskem ponovno zahtevali, da je treba to mejo popraviti. Predlagali smo tudi plebiscit, ki naj bi pokazal, koliko slovenskega življa je ostalo onkraj meje. Poudarili smo tudi, da bi bilo umestno rešiti to sporno vprašanje z ustanovitvijo svobodnega tržaškega mesta, ki naj bi bilo vezni člen med Italijo in Jugoslavijo. Na vse te probleme sem v posebnem proglašenju, ki sem ga objavil v pariškem L'Humanité (1. junija 1919), opozoril francosko ljudstvo in delavstvo vsega sveta. Napisal sem, kako nevarno je to vprašanje, saj utegne postati ognjišče za novo vojno. Vse smo storili, vendar je naposled ostalo pri londonskem paktu. Še bolj pa je poslabšalo položaj dejstvo, da je v Italiji po notranji revoluciji zmagal fašizem. Ta pa je bil, posebno v Primorju, zelo krut, je kasneje zapisal Golouh.⁴⁷

27. maja 1919 je prišla na mirovno konferenco v Pariz posebna slovenska delegacija: knezoškof Anton Jeglič, predsednik Deželne vlade Janko Brejc, liberalna prvaka

42 Gl. Janko Pleterski et al., *Koroški plebiscit: razprave in članki* (Ljubljana: Slovenska matica, 1970). Dušan Nečak in Božo Repe, *Prelom: 1914–1918. Svet in Slovenci v 1. svetovni vojni* (Ljubljana: Založba Sophia, 2005), 252–63.

43 Gl. Boris M. Gombač, *Slovenija, Italija. Od preziranja do priznanja* (Ljubljana: Debora, 1996), 53–64.

44 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 131.

45 J. Ferfolja (1880–1958), tržaški odvetnik in politik. Leta 1918 se je vključil v JSDS; veliko je pisal v slovenske socialistične časopise (*Zarja*, *Rdeči prapor* in druge). Bil je privrženec Majniške deklaracije in je l. 1918 postal član Narodnega sveta v Trstu; ta ga je decembra 1918 poslal v Prago na kongres češke socialnodemokratske stranke, kjer je pojasnjeval dejanski položaj Slovencev in Hrvatov po italijanski zasedbi Julijske Benečije – od ustrahovanja ljudi do zapiranja šol in preganjanja izobražencev. Gl. Kacin-Wohinz in Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji*, 25–29. Odločno je nasprotoval vključitvi slovenske socialne demokracije na Primorskem v italijansko socialistično stranko. Ker je prevladovalo nasprotno mnenje (temeljilo je na prepričanju, da bo »bližnja« proletarska revolucija v Italiji rešila primorske Slovence in Hrvate v narodnostnem oziru), se je bolj jugoslovansko usmerjeni Ferfolja v naslednjih letih vedno bolj oddaljeval od strankarskega političnega dela.

46 Gorazd Bajc v svoji raziskavi/studiji opozarja, da se izvorni londonski dokument ne imenuje *Pakt* ali *Dogovor*, ampak *Memorandum*. – Gl. Gorazd Bajc, »Dieci mesi che sconvolsero la Venezia Giulia. Il Memorandum di Londra 1915': questioni storiografiche e dettagli terminologici,« *Acta Histriae*, 25, št. 4 (2017): 843.

47 Golouh, »Spominski zapis,« 19, 20.

Karel Triller in Vladimir Ravnihar ter socialista Albin Prepeluh in Rudolf Golouh. Istega dne je ameriški predsednik Woodrow Wilson nastopil z ekspozejem o Celovški kotlini, v katerem je opozoril, da se tu gospodarska meja ne sklada z narodnostno. Že 4. junija so voditelji velesil sprejeli Wilsonov predlog, naj se vprašanje celovškega bazena odloči z ljudskim glasovanjem. Ko je bila odločitev o plebiscitu že sprejeta, je ameriški predsednik 5. junija naposled sprejel slovensko delegacijo.⁴⁸ Golouh je kot udeleženelec srečanja slovenske delegacije z W. Wilsonom pripovedoval naslednjo anekdoto: Wilson nas je sprejel v palači ameriške vladne delegacije v Parizu. Ko je predsednik deželne vlade dr. Brejc z uvodnimi besedami *Ave, Wilson, Slovenci Carantani, morituri Te salutant!*⁴⁹ pokazal majavost naše samozavesti in prepričanosti o zmagi in ko je še razložil, kako krivično je pariški mirovni areopag zavozlal koroško vprašanje (do tu so bile njegove pripombe in sugestije točne in pravilne), je med drugim predlagal, naj bi plebiscitnemu ozemlju dodali še Mežiško dolino. Wilson je to odsvetoval, rekoč: »Mežiška dolina vam je priznana, je že vaša, zakaj bi odpirali vprašanje njene pripadnosti s pridružitvijo k coni, o kateri bo odločil plebiscit? Mežiško dolino že imate, obdržite jo.« In pokazalo se je, da je Wilson bolje poznal koroško vprašanje, kakor naši tedanji slovenski politiki in narodovi voditelji.⁵⁰ Slovenska delegacija je z obiska v Parizu odšla praznih rok, saj ji Wilsona ni uspelo prepričati, da odstopi od plebiscita.

III.

Potem ko je Golouh emigriral iz Trsta v Ljubljano⁵¹ (1919), je spet dejavno delal v JSDS; med drugim je urejal glavno strankino glasilo *Naprej*. Tako kot druge evropske socialnodemokratske stranke se je tudi JSDS – po oktobrski revoluciji in veliki vojni – znašla na idejnem razpotju.⁵² V stranki se je od pomladi 1919 postopno krepila notranja opozicija, ki se je ostrila predvsem ob vprašanju ministerializma, za ali proti sodelovanju JSDS v meščanskih vladah. V Narodni in Deželni vladi v Ljubljani sta socialne demokrate zastopala Albin Prepeluh in Anton Kristan;⁵³ slednji je avgusta 1919 postal tudi minister v beograjski vladi Ljube Davidovića, bil pa je tudi poslanec v Začasnem narodnem predstavništvu. Poleg zavračanja ministerializma je opozicija

48 Uroš Lipušček, *Ave Wilson: ZDA in prekrjanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920* (Ljubljana: Založba Sophia, 2003), 209, 210. Andrej Rahten, »Dr. Ivan Schwegel in jadransko vprašanje na pariški mirovni konferenci,« *Acta Histriae*, 18, št. 3 (2010): 705–07.

49 Lipušček na podlagi primerjave več virov navaja (ibid., 353), da naj bi Brejc nagovoril Wilsona z besedami: *Ave, Wilson, Slovenci morituri te salutant!* (»Pozdravljen, Wilson, umirajoči Slovenci te pozdravljamo!«); gre za posodobljeni pozdrav *Ave, Caesar/Imperator, morituri te salutant!*, ki so ga rimski gladiatorji izrekli svojim imperatorjem pred bojem ali smrtjo.

50 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 156.

51 »Ko je politik in publicist Rudolf Golouh po prvi svetovni vojni iz dotlej svetovljanskega Trsta prebegnil v provincialno Ljubljano, je doživel kulturni šok. V pismu prijatelju Lavu Čermelju je zgrožen zapisal: 'Tukaj je vse enolično, klerikalci so klerikalni, liberalci so klerikalni, socialisti so klerikalni, vsi so klerikalni.'« – Cit. v: Vojko Volk, »Lovilci sanj. Premišljevanje ob plebiscitu,« *Delo*, 22. 12. 2015, pridobljeno 26. 4. 2018, <http://www.delo.si/mnenja/gostujoce-pero/lovilci-sanj.html>.

52 Gl. Avgust Lešnik, *Razcep v mednarodnem socializmu (1914–1923)* (Koper: ZDJP, 1994).

53 Balkovec, *Prva slovenska vlada*, 184.

(R. Golouh, Dragotin Gustinčič, Lovro Klemenčič, Milan Lemež, Josip Petrič, Anton Štebi, Marcel Žorga, Jakob Žorga idr.) v ospredje vse bolj postavljala tudi zahtevo po politični in sindikalni združitvi slovenskega delavskega gibanja z jugoslovanskim.⁵⁴ Ta osrednja vprašanja je obravnaval 11. kongres JSDS 1. in 2. novembra 1919 v Ljubljani, sprejete kompromisne rešitve pa so dejansko samo še pospešile proces razhajanja in nato odcepitev revolucionarnega dela stranke od reformnega.⁵⁵ »Slovenski proletarij je danes še v enotni stranki. Ali tudi tukaj si stojita nasproti dve smeri, ki pa še nista tako izraziti vsled vladajočega oportunitizma. Stranka je v stanju vrenja, jasnjijo se pojmi, boré se naziranja med sabo. Vprašanje ujedinjenja trka na vrata. Prisililo bo slovenski proletarij, da se odloči na levo ali desno, v sredini ne bo možno vedno ostati,« je razplet v JSDS pravilno napovedal član opozicijske stranke M. Lemež v uvodniku (»Pred razkolom«) strankarskega mesečnika *Naši zapiski*, februarja 1920.⁵⁶ Levo krilo (komunistična opozicija v JSDS) je bilo na razpotju: ali se odreče svoji politični liniji, kar je zahteval večinski reformistični del vodstva JSDS (v nasprotju sledi izključitev iz stranke), ali pa se poda na lastno pot.

Razkol v slovenski socialnodemokratski stranki – ki se mu je levica skupno s sredino/centrom⁵⁷ izmikala vse leto 1919 v upanju, da izvleče stranko celo in enotno iz »reformističnega močvirja« in jo spravi na revolucionarno pot – se je izvršil 2. marca 1920 na razširjeni seji (27 zaupnikov) ljubljanske krajevne organizacije JSDS, ki je bila v rokah leveice in ji je grozila (po sklepu izvršnega odbora JSDS z dne 22. februarja) razpustitev. Da to preprečijo, so se Golouh in somišljeniki odločili – potem ko so obsodili vodstvo JSDS zaradi njegove reformistične politike in odobritve ministerializma – za izstop iz JSDS, hkrati pa se je ljubljanska organizacija proglasila za sestavni del nove *Delavske socialistične stranke za Slovenijo /DSSS/*, prve komunistične organizacije v Sloveniji. Na seji so izvolili pripravljalni odbor nove stranke, ki je naslednji dan izdal ustanovitveni manifest – *Manifest za slovensko delavstvo*, ki je izšel kot letak (3. marca 1920). V njem so med drugim zapisali: »Skupina ljudi je izkoriščala slovenskega delavca v svoje osebne namene. / ... / Odločilen trenutek je nastopil. Vsako nadaljnje obotavljanje bi bilo slovenskemu delavstvu usodno. / ... / Morali smo proč, da ohranimo čisto socialistično misel, da branimo interese delavstva, da ločimo poštenjake od nepoštenjakov. / ... / po predolgem izkoriščanju stranke v osebne svrhe, se vračamo

54 Slovenska JSDS, v njej so prevladovali reformisti in posledično notranji razcep še ni bil izveden, ni poslala svojih delegatov v Beograd na delavski kongres zedinjenja (20.–23. aprila 1919), na katerem so ustanovili enotno revolucionarno delavsko stranko Jugoslavije – z imenom *Socialistična delavska stranka Jugoslavije /komunistov/ (SDSJ/k/)* – in sprejeli odločitev o pridružitvi stranke h komunistični III. internacionali. Gl. *Prvi (Osnivački) kongres SRPJ/k/ (20., 21. i 22. april 1919)*, ur. Sergej Dimitrijevič (Beograd: Komunist, 1990). Hkrati z ustanovnim kongresom jugoslovanske komunistične stranke, in skoraj z istimi delegati, je potekal (23. aprila) kongres sindikalne združitve, ki je sprejel sklep o ustanovitvi *Centralnega delavskega sindikalnega sveta Jugoslavije /CDSSJ/* kot osrednjega organa združenega razrednega sindikalnega gibanja v državi. Tudi na združitveni sindikalni kongres socialnodemokratska *Strokovna komisija za Slovenijo* ni poslala svojih delegatov. S tem se je slovensko delavstvo začasno politično osamilo. – Gl. *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*, ur. Pero Morača in Stanislav Stojanović (Ljubljana: Komunist in DZS, 1986), 64–67.

55 Deželak Barič, »Stranke marksističnega idejnopolitičnega tabora v letih 1891–1941,« 88.

56 Milan Lemež, »Pred razkolom,« v: *Zgodovinski arhiv KPJ: Socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920*, 407.

57 Centrumaštvo se idejno ni moglo ločiti od socialnega demokratizma, je pa opazilo škodljive korake reformizma in oportunitizma v JSDS, kar ga je potiskalo v opozicijo in filokomunizem.

končno zopet na pošteno pot socializma, razredne vzgoje in razrednega boja / ... / <<⁵⁸ Manifest je še sporočal, da se je osnovala založba (konzorcij), ki bo izdajala tednik *Ujedinjenje* (1. številka je izšla 13. marca 1920 v 6.000 izvodih, urejal ga je Golouh) ter napovedal bližnji strankin kongres, »na katerem se bo ustanovila *Delavska socialistična stranka za Slovenijo* ter obenem izvršilo vse potrebno za ujedinjenje jugoslovanskega delavstva. / ... / Rudolf Golouh, ki smo ga pred 11. kongresom JSDS in na njem videli še v vlogi sredinca/centrista, je tiste dni korakal med prvimi na levici.«⁵⁹ V uvodniku prve številke *Ujedinjenja* je poudaril: »Naš program je – marksistični socializem. / ... / Kdor noče ujedinjenja, ta je izdajalec našega ljudstva. Voditelji stare socialnodemokratske stranke niso tega hoteli, zato jih je delavstvo zapustilo. Slovenski delavec noče biti zadnji v krogu prebujenega ljudstva. Zaveda se, da je le on nositelj osvobojenja, ki pride neizbežno iz zmagovite Rusije / ... / <<⁶⁰

14. marca je bila v Ljubljani prva zaupniška konferenca DSSS; na njej so sodelovali delegati največjih delavskih središč, zastopniki posameznih sindikalnih organizacij in Društva študentov komunistov. Dnevni red je obsegal štiri točke: o vzrokih razkola (M. Lemež), o strankinem kongresu (R. Golouh), o organizaciji in taktiki (Viktor Koleča), o tisku (Ljudevit Vencajz). Diskusija je bila razgibana. Iz skopega zapisnika naj navedemo nekaj značilnih izjav: Albert Hlebec: »Oni (op. socialpatrioti) ne verujejo v revolucijo, mi pa verujemo«; D. Gustinčič: »Ustvariti si moramo sovjetsko republiko«; R. Golouh: »Naša naloga je, da se pripravimo za tisti čas, ko bo treba nastopiti, ko bodo v revoluciji velike države«; Jožef Čuden: »Stojim na stališču, da bi se vodstvo nove stranke nahajalo v rokah edinole delavstva, inteligenca naj bi pomagala.«⁶¹ Konferenca je potrdila referate ter določila sklic strankinega ustanovnega kongresa za 11. april 1920 v Ljubljani. Obdobje med 2. in 3. marcem (sklep o izstopu iz JSDS, ustanovitveni manifest) ter 11. aprilom 1920 (ustanovni kongres) lahko potemtakem razumemo kot pripravljalo dobo nove komunistične stranke.

Na ustanovnem in obenem zadnjem zboru *Delavske socialistične stranke za Slovenijo*, ki je bil hkrati tudi prvi kongres *Komunistične stranke na Slovenskem* (KPS), se je zbralo 54 delegatov, ki so zastopali 20 krajevnih organizacij z 12.000 člani (ti podatki kažejo, da je nova stranka organizacijsko napredovala v izredno kratkem času). Kongres je obsodil ministerializem, sprejel številne sklepe, statut in resolucijo o zedinjenju:

Strankin zbor DSSS izjavlja, da je nepretrgan razredni boj, ki ima za cilj odstranitev kapitalističnega družbenega reda, nujen pogoj popolni zmagi socializma. V ta namen je treba usmeriti vzgojno in organizatorično delo stranke in sploh vse njene boje predvsem za tem, da se pokaže in ojači razredno revolucionarno stališče in zavest proletariata.

58 Dušan Kermavner, »Ustanovitveni manifest 'Delavske socialistične stranke za Slovenijo' z dne 3. marca 1920,« *Kronika*, 7, št. 2 (1959): 61–63.

59 France Klopčič, »Zaton slovenske socialnodemokratske stranke 1919–1920,« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1, št. 1 (1960): 85.

60 Rudolf Golouh, »Iz uvodne besede 'Ujedinjenja',« v: *Zgodovinski arhiv KPJ: Socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920*, 412.

61 France Klopčič, *Velika razmejitev. Študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920* (Ljubljana: DZS, 1969), 50.

Strankin zbor stoji na stališču, da je vsako sodelovanje proletariata z meščanskimi strankami ob vsakem času, še posebno pa sodelovanje v sedanji revolucionarni dobi za proletariata škodljivo in zato ga načeloma odklanja.

Da se borbena moč proletariata poveča, smatra strankin zbor takojšnje ujedinjenje s Socialistično delavsko stranko Jugoslavije /komunistov/ (SDSJ/k/) za absolutno potrebno, zaradi česar razglašča, da se smatra od danes naprej za sestavni del te stranke na temelju resolucij in sklepov velikonočnega kongresa lanskega leta (20.–23. aprila 1919) v Beogradu.⁶²

Z vključitvijo DSSS v vsejugoslovansko komunistično stranko, ki je bila organizirana kot enotna, ne pa kot zveza strank, je nova (komunistična) stranka izgubila nacionalno obeležje ter od tedaj delovala v Sloveniji kot njena precej samostojna pokrajinska organizacija, z uradnim imenom *SDSJ/k/, pokrajinska sekcija za Slovenijo*. Programsko je prevzela idejni okvir skupne stranke, ki je temeljil na določilih erfurtskega programa nemške socialne demokracije (1891);⁶³ odločila se je za strateško usmeritev stranke v revolucionarni razredni boj in za vključitev v Komunistično internacionalo ter v delovanju upoštevala stališča stranke o nacionalnem in agrarnem/kmečkem vprašanju. Iz akcijskega programa skupne stranke je prevzela odločitev za enotno republikansko državo z lokalno samoupravo pokrajin, okrožij in občin ter kot pomemben element sklep o povezovanju stranke z razrednim sindikalnim gibanjem. Sprejeti statut, ki je temeljil na statutu beogradskega združitvenega kongresa iz aprila 1919, je določal centralistično ureditev stranke, saj so bili centralnemu svetu SDSJ/k/ podrejeni vsi strankini organi: centralni in pokrajinski izvršni odbori, parlamentarna skupina in ves strankin tisk. V ožje (slovensko) pokrajinsko vodstvo so bili izvoljeni J. Petrič, R. Golouh, M. Lemež, A. Hlebec, V. Koleča, Robert Rinaldo. Dotedanji strankin tednik *Ujedinjenje* je nadomestilo komunistično glasilo *Rdeči prapor*.

Istočasno z ljubljanskim kongresom DSSS/KPS je v Mariboru – na zahtevo štarskega in koroškega članstva, ki sta zastopali okoli 23.000 članov – potekal izredni kongres JSDS (v imenu DSSS je zbrane nagovoril R. Golouh), na katerem se je stranka izrekla za zedinjenje jugoslovanskega proletariata, vključujoč zedinjenje s SDSJ/k/, in sklenila izstopiti iz bernske II. internacionalne.⁶⁴ Mariborski kongres je slovensko JSDS v celoti usmeril na levo, hkrati pa je politično zedinjenje v enotni stranki naredilo konec izolaciji slovenskega delavstva.

Zanimivo je, kako so gledale na ustanovitev levičarske stranke v Sloveniji slovenske buržoazne stranke. Liberalci so komuniste podcenjevali. /.../ Dr. Ivan Tavčar je zapisal 18. aprila v Slovenski narod: »Dokažite nam, da je komunizem mogoč, dokažite nam to s svitlim mečem prepričevalnih argumentov, pa vam bomo vsi sledili. Revolver in pest pa nista taka argumenta. In tudi stavka ne!« Nasprotno pa se je nevarnosti komunizma dobro zavedalo vodstvo Slovenske ljudske stranke. Na zborovanju zaupnikov SLS je dejal njen

62 Ibid., 57.

63 Gl. *Programmatische Dokumente der deutschen Sozialdemokratie*, ur. Dieter Dowe in Kurt Klotzbach (Berlin in Bonn: Dietz Verlag, 2004), 187–92.

64 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 207, 208. Gl. Robert Sigel *Die Geschichte der Zweiten Internationale 1918–1923* (Frankfurt in New York: Campus Verlag, 1986).

tajnik dr. Fran Kulovec, da ima SLS dva nasprotnika, socialne demokrate in v zadnjem času še komuniste. Nato je nadaljeval: »Nasproti tem prekucijskim elementom moramo postaviti močno organizacijo, ki bo varovala red v državi, ki bo pospeševala rešitev velikih socialnih vprašanj.« Kulovec je potem govoril še o enem sovražniku, liberalizmu, a je znova poudaril: »Za edinega resnega nasprotnika /.../ smatramo s svojega stališča edino komunistično stranko. Boj prihodnosti, boj, ki se bo bojeval med strankami, je samo boj med krščanskim socializmom in komunizmom.«⁶⁵

13. aprila je bil na pogajanjih med delegati obeh kongresov (ljubljskega in mariborskega), ob navzočnosti predstavnikov izvršilnega odbora SDSJ/k/ (Filipa Filipovića, Sime Markovića, Mija Radoševića), podpisan sporazum o prenehanju obstoja JSDS.⁶⁶ Ta sklep je reformistično vodstvo JSDS že naslednji mesec – po aprilski železničarski in splošni stavki, ki je ni podprlo – preklicalo; maja 1920 je bila uradno obnovljena JSDS z glasilom *Naprej*. S tem sta se na Slovenskem dokončno razšli obe smeri marksističnega delavskega gibanja – revolucionarna in reformistična – na področju politične organiziranosti,⁶⁷ ne pa tudi v sindikalnih organizacijah. Strokovna komisija slovenskih razrednih sindikatov je namreč že 28. marca 1920 sklenila, da vsi socialistični sindikati Slovenije s svojimi podružnicami in odbori ter Strokovna komisija pristopijo k Centralnemu delavskemu sindikalnemu svetu Jugoslavije /CDSSJ/. S tem je bil, vsaj začasno, dosežen pomemben uspeh pri zedinjevanju slovenskega socialističnega delavstva z revolucionarnim delavskim gibanjem v drugih jugoslovanških pokrajinah.⁶⁸

Prvo obdobje povojnega revolucionarnega vrenja na Slovenskem (1919–1923) so zaznamovala mezdna gibanja in številne stavke delavstva za izboljšanje mezdnih in delovnih razmer, ki so se odvijala pod okriljem strokovnih/sindikalnih organizacij. Največje socialnoekonomske boje sta vodili številčno najmočnejši sindikalno organizirani skupini delavstva, železničarji in rudarji; njihove stavke so sčasoma dobivale tudi politične razsežnosti. Vrhunec stavkovnega vala v Sloveniji in Jugoslaviji ali najbolj zaostren ekonomsko-politični boj v vsej državi se je zgodil z veliko železničarsko in splošno/generalno stavko (od 15. do 29. aprila 1920). Ta stavka, ki so jo vodili komunisti, še posebej izstopa zaradi krvavega nastopa policije proti demonstrantom, namenjenih na protestno zborovanje železničarjev na Zaloški cesti v Ljubljani (24. aprila 1920). R. Golouh, eden izmed bojevitih voditeljev ljubljanskega delavstva in železničarske stavke, pripoveduje:

65 Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965), 160, 161.

66 France Filipič, *Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanških komunistov 1919–1939, I. knjiga* (Ljubljana: Založba Borec, 1981), 68, 69.

67 Delavsko gibanje na Slovenskem je bilo med obema vojnama razcepljeno vsaj na tri osnovne idejnopolične smeri: socialnodemokratsko, komunistično in krščanskosocialistično. O slednji gl. Janko Prunk, *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977). Nič drugače ni bilo na meščanski strani, kjer sta si stala nasproti dva tabora: katoliški/klerikalni – gl. Jure Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo* (Ljubljana: Modrijan, 2007) in liberalni – gl. Jurij Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva* (Ljubljana: Modrijan, 1996).

68 Stiplovshek, *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922*, 159.

Štrajk je trajal in vlada (dr. J. Brejca) ni kazala dobre volje, da bi uredila vprašanje železničarjev.⁶⁹ Stavkovni odbor je sklenil, da bodo razširili stavko na vso Jugoslavijo in s tem železničarski štrajk spremenili v solidarnostno akcijo vsega delavstva. To se je tudi zgodilo. S predlogom so takoj soglašali vsi rudarji in vse večje delavske skupnosti. Da bi dali stavki poseben poudarek, so sklenili, naj se delavstvo zbere na Zaloški cesti in od tam odkoraka v mesto in manifestira za svoje zahteve. Zbralo se je veliko ljudi, prišli so tudi rudarji iz Trbovelj, in vse bi se verjetno normalno končalo, če ne bi prav v trenutku, ko se je formiral sprevod, ki naj bi obhobil mesto, padel strel. Ta strel pa ni prišel iz množice, temveč z okna bližnjega Leonišča. Tisti, ki je streljal, ni bil prijatelj ljudstva. Ni meril na stražarje, ki so množico zadrževali, temveč na zbrano množico. Nato so streljali še žandarji in na cesti je obležalo 14 mrtvih. 21 ljudi je bilo hudo ranjenih. Množica se je nato razšla po stranskih ulicah in se spet zbrala na travniku pred hotelom Slon, tam, kjer danes stojita nebotičnik in poslopje banke. Tam sem na vogalu zbrani množici povedal, kje tiče krivci za pokol, povedal, da delavstvo ne bo pozabilo svojih žrtev. Pozval sem množico, naj zaupa svojemu stavkovnemu odboru, ki bo izdal nadaljnja navodila. Nato se je množica mirno razšla.⁷⁰

Potem ko so oblasti s silo zadušile štrajk, so sledile aretacije komunističnih voditeljev stavke po vsej Sloveniji z obtožbo, da – kot organizatorji – nosijo vso odgovornost za zagrešena težka kazniva dejanja v času stavke; med priprtimi je bil tudi R. Golouh. »Ko me je nekaj tednov zatem preiskovalni sodnik seznanil z vsebino obtožnice / ... /, sem ga še vprašal, koliko let zavora lahko dobim / ... / Sodnik mi je prijazno razložil, da me čaka v primeru obsodbe po določilih prvih dveh členov smrt na vešalih, v primeru obsodbe po tretjem členu pa dosmrtna robija.«⁷¹ Golouha in njegove sodruge je pred zaporom rešila srečna okoliščina. Na obisk v Slovenijo se je najavil prestolonaslednik Aleksander Karadjordjević, ki je še pred svojim prihodom »s plemenito gesto amnestiral vse politične jetnike v Sloveniji, tiste, ki so bili že obsojeni, in tiste, ki bi lahko še bili / ... / in po milosti kralja so nas poslali domov«.⁷²

Mesec dni kasneje se je Golouh kot slovenski delegat udeležil drugega vsejugoslovskega kongresa komunistične stranke v Vukovarju (20.–24. junija 1920), ki je sprejel komunistični program, utemeljen na izhodiščih ustanovnega kongresa Kominterne (1919),⁷³ in spremenil ime stranke.⁷⁴ Program je izhajal iz ocene, da sta

69 Vzrok za aprilsko stavko je bila razveljavitev kolektivne pogodbe (marca 1920), ki jo je Ministrstvo za promet nadomestilo z začasnim pravilnikom, s katerim je drastično poslabšalo gnotni in službeni položaj železničarjev. Po začetku stavke 15. aprila se je ustavil ves železniški promet; meščansko časopisje je stavko takoj razglasilo za politično, Deželna vlada za Slovenijo pa jo je sklenila zadušiti s pomočjo vojske in policije. Zaradi ostrih vladnih ukrepov, ki so dajali videz izrednega stanja, in poskusa delne vzpostavitve prometa s stavkokazi je stavkovni odbor pozval delavstvo v splošno stavko. Rudarji so prvi solidarnostno podprli železničarje; do hudih zaostritev je prišlo zlasti v trboveljskih revirjih, kjer je stavko zadušila vojska. – Ibid., 528–61.

70 Golouh, »Spominski zapis,« v: *Bitka kakor življenje dolga*, 24, 25.

71 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 198, 199.

72 Ibid., 202.

73 Gl. *Komunistička internacionala. Stenogrami i dokumenti kongresa. Knjiga I: Prvi kongres KI (Moskva, 2.–6. marta 1919)*, ur. Putnik Dajić et al. (Beograd: Institut za medunarodni radnički pokret, 1981).

74 Gl. *Drugi (Vukovarski) kongres KPJ (20.–24. jun 1920). Plenarne sednice CPV KPJ (februar–decembar 1920)*, ur. Ubavka Vujošević in Vujica Kovačev (Beograd: Komunist, 1983). Na kongresu je sodelovalo 347 delegatov iz vseh krajev države; predstavljali so nad 800 organizacij z več kot 65.000 člani, medtem ko so imeli združeni sindikati nad 208.000 članov.

nastopila imperialistična faza v razvoju kapitalizma in obdobje proletarskih revolucij; zato se bo KPJ – kot članica KI – bojevala za zrušitev meščanske ureditve, vzpostavitev diktature proletariata in ustanovitev sovjetske republike Jugoslavije, ki se bo vključila v predvideno sovjetsko federacijo balkansko-podonavskih republik. V skladu s takšno »revolucionarno« programsko usmeritvijo so bile v »resoluciji« poudarjene naslednje temeljne partijske naloge: propagiranje revolucije, oblikovanje bloka revolucionarnega proletariata v državi in enotne proletarske fronte balkansko-podonavskih držav, obramba Sovjetske Rusije ter populariziranje novih oblik proletarske družbene in državne ureditve. Kongres pa ni sprejel opozorila KI o večnacionalni naravi jugoslovanske države in zahteve, da bi moralo imeti nacionalno vprašanje v politiki KPJ večjo vlogo, temveč je še naprej vztrajal na »resoluciji o nacionalnem vprašanju«, sprejeti na ustanovnem kongresu (z nastankom jugoslovanske države naj bi bilo rešeno tudi narodnostno vprašanje). Novi statut pa je poostрил merila za sprejem novih članov: člani partije so lahko postali samo mezdni delavci, včlanjeni v združene sindikate. Hkrati je predvidel popolno centralizacijo partije, odpravo pokrajinskih izvršnih odborov ter ustanovitev oblastnih svetov in sekretariatov s tem, da sekretarje postavlja centralni partijski svet kot svoje organe za izvajanje partijske politike in povezovanje vodstva z oblastnimi organizacijami.

S predloženimi kongresnimi dokumenti se niso strinjali vsi delegati. Golouh, denimo, je menil, da je treba odgovoriti predvsem na vprašanje, »ali sme zavedna manjšina z revolucionarno taktiko in akcijo potegniti za seboj večino in se polastiti oblasti«, pa tudi, da bi »kazalo utemeljiti misel o zvezi med industrijskim in kmečkim proletariatom«. ⁷⁵ Revolucionarnemu programu levece so ugovarjali *centrumaši* s »Politično deklaracijo«, ki jo je predložil Dragiša Lapčević; z njo so izrazili nestrinjane z oceno položaja in sprejetimi nalogami partije (»osrednja naloga partije naj bo delo na socialnih reformah, na sindikalnem in prosvetnem delu«) ter zahtevali, da se sprejem programa odložijo do naslednjega partijskega kongresa. Nastopili so tudi proti centralizirani organizaciji KPJ in njenemu organizacijskemu povezovanju s sindikati. ⁷⁶ Potem ko so bile zahteve *centrumašev* preglasovane, so privrženci D. Lapčevića predčasno zapustili kongres, ⁷⁷ ki je odprl pot boljševiški ideologiji v jugoslovansko socialistično gibanje. ⁷⁸

75 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 227.

76 T. i. »Kongres sindikalne združitev« (Beograd, 23. april 1919) se je izrekel za enotnost jugoslovanskega sindikalnega delavskega gibanja na načelih brezkompromisnega razrednega boja in vzajemne povezanosti partije in sindikata. Sindikalni kongres je sprejel sklepe ustanovnega partijskega kongresa o organizacijskem povezovanju partijskih in sindikalnih organov, njen centralni organ CDSSJ pa je bil med ustanovitelji *Profinterne* (Rdeče sindikalne internacionale) v Moskvi julija 1921. – Gl. *Dokumenti Centralnog radničkog sindikalnog veća Jugoslavije 1919–1921*, ur. Toma Milenković (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1983).

77 Posledica odhoda *centrumašev* je bila izvolitev izključno levičarskega partijskega vodstva (sestavljali so ga Pavle Pavlović, Jakov Lastrić, Sima Marković, Filip Filipović, Vladimir Čopić).

78 Razkol med centrom in levico znotraj KPJ se je še poglobil po 2. kongresu Kominterne (julij/avgust 1920), na katerem so sprejeli »21 pogojev« za sprejem delavskih partij v KI. 25. septembra 1920 so *centrumaši* objavili svoj opozicijski »Manifest«, s katerim so nastopili proti idejam ruskega »oktobra« ter obtožili Kominternu za razkol v mednarodnem gibanju. Partijsko vodstvo je 53 podpisnikov »Manifesta opozicije« decembra 1920 izključilo iz KPJ. – Gl. Avgust Lešnik, »Diferenciacija v KPJ pod vplivom '21 pogojev Kominterne',« *Zgodovinski časopis*, 47, št. 2 (1993): 289–93.

Ustanovitev Delavske socialistične stranke na Slovenskem je prinesla možnost, da se slovensko delavsko gibanje v celoti, kakor je tudi želelo, pridruži delavski stranki, ki naj bi zajela delavsko gibanje v državi. Sklep o združitvi slovenskega gibanja je bil potrjen na kongresu v Vukovarju. Ta zgodovinsko pomembni kongres, na katerem se je stranka SDSJ/k/ preimenovala v Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ), je obravnaval vsa sporna vprašanja tistega časa. Slovenski delegati – bilo jih je 25 in so bili vsi izvoljeni na velikih javnih zborovanjih – so na tem kongresu še vedno zagovarjali čisto svoja stališča. Poudarjali so svoje poglede na probleme tistega časa, zlasti na naloge delavskega gibanja v državi, ki je bila pretežno agrarna.⁷⁹ Vendar je kongres sprejel resolucijo, da se je treba pri nas bojevati z najbolj revolucionarnimi metodami razrednega boja.⁸⁰

Tej politični direktivi je R. Golouh nasprotoval in v svojem govoru pred delegati med drugim dejal: »Na ta kongres smo prišli v pričakovanju, da bomo izoblikovali in utrdili enotnost jugoslovanskega delavstva na osnovi marksističnega pojmovanja razredne borbe in realistične ocene političnega in gospodarskega položaja v državi z nerazvito industrijo, s skrajno reakcionarno buržoazijo in z večidel neprosvetljenim kmečkim ljudstvom. Temu pričakovanju se nismo odrekli in se nočemo odreči. / ... / (Predsednik Kominterne) G. Zinovjev se moti, ko misli, da je moč tudi pri nas izvesti revolucijo po ruskem zgledu. Naš današnji položaj se bistveno razlikuje od ruskega po februarski/marčni buržoazni revoluciji leta 1917, ki je sprožil poraz na fronti. / ... / Zato menim, da bi bilo potrebno opozoriti Zinovjeva, da jugoslovanski proletariat ne more postati v doglednem času potencialna revolucionarna sila, mu objektivno pojasniti, da njegove spodbude še ne moremo izvajati zaradi naših posebnih razmer, ki so naravna posledica dosedanjega zgodovinskega razvoja jugoslovanskih narodov. Pogoji za revolucijo bodo sčasoma nedvomno dozoreli tudi pri nas, zdaj še niso. / ... / Nedvoumno kaže precizirati, da je vsaki partiji, članici III. internacionale, dovoljeno uravnavati svojo aktivnost po zgodovinskih, političnih in gospodarskih razmerah v svoji državi.«⁸¹

IV.

Soočen z znotrapartijsko razcepljenostjo se je Golouh, ki so mu bili idejno bližji *centrumaški* nazori, vrnil k socialnim demokratom. France Klopčič, v tistem času član Društva študentov komunistov, je takole ocenil svojega starejšega sodruga: »Rudolf Golouh, mladi socialist iz leta 1918, zelo samosvoja in značilna osebnost tiste dobe, živahna, energična in iznajdljiva, je po vukovarskem kongresu še nadalje omahoval; ni se mogel ločiti od sredinskih utvar, dokler ni naposled zapustil po treh mesecih nihanja

79 Večina slovenskih delegatov se je vzdržala glasovanja o programu, statutu in resolucijah kongresa; te je potrdil, skupaj s sklepom, da se stranka preimenuje v KPJ, šele referendum med slovenskim članstvom po kongresu.

80 Golouh, »Spominski zapis,« 26.

81 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 227–29, 231.

komunistične stranke in se – vrtljiv politik! – zatekel nazaj v socialnodemokratsko.«⁸² Ta precej subjektivna ocena ne upošteva Golouhovega širokega horizonta, ki se je gradil skozi teoretično in praktično delo v slovenskem, jugoslovanskem in tudi evropskem, še posebej italijanskem socialističnem gibanju – pred, med in neposredno po veliki vojni. Odločitev »za« revolucionarni program KPJ ali »proti« njemu zanj zagotovo ni bila preprosta, je pa zato objektivneje ocenil, kar mu je zgodovina pritrčila, da »pogoji za (socialistično) revolucijo pri nas, zdaj še niso dozoreli.«⁸³

Na 12. kongresu JSDS v Celju (31. oktobra in 1. novembra 1920) je bil Golouh postavljen – na predlog delegatov iz Maribora in Mežiške doline – na kandidatno listo JSDS in izvoljen za poslanca v jugoslovansko ustavodajno skupščino,⁸⁴ ki je sprejela vidovdansko ustavo (28. junija 1921).⁸⁵ S sprejetjem »Zakona o zaščiti države« (2. avgusta 1921), ustavnega akta, ki je vsem komunističnim poslancem odvzel mandate in poslansko imuniteto ter opredelil komunistično dejavnost kot hudodelsko in nezakonito, je bila KPJ potisnjena v ilegalo.

*Tega dne se je zaključilo obdobje velikih javnih političnih bojev jugoslovanskega delavstva v letih po prvi svetovi vojni, v letih, ko so pod vtisom vojnih strahot, propadajočih velikih monarhij, oktobrske revolucije in idejnih preusmeritev v delavskem gibanju ljudske množice skušale z zaletom prehiteti čas in uresničiti svoje cilje, čeprav za to še niso bili dani vsi pogoji. Skrajšati je bilo treba korak, pregledati razsodno položaj, znova pregrupirati sile. Zgodovina naših socialnih bojev je stopila v drugo obdobje, ki ni bilo lahko niti za komunistično niti za socialistično smer. To obdobje je bilo mnogo daljše, manj svetlo – trajalo je vse do druge svetovne vojne, ko so se revolucionarne sile znova zbrale in se naposled uveljavile.*⁸⁶

V bistveno drugačnih razmerah so že zaradi legalnega položaja delovali socialni demokrati, ki so uživali tudi določeno oblastno podporo. Razvoj tega političnega subjekta v dvajsetih letih je bil v Sloveniji zelo zapleten in poln obratov. Februarja 1921 sta se Etbin Kristan in Zvonimir Bernot v imenu slovenske JSDS na Dunaju udeležila mednarodne socialistične konference – ustanovnega kongresa *Druge in pol internacionale*,⁸⁷ vendar se slovenski socialni demokrati v to, t. i. centristično interna-

82 Klopčič, *Velika razmejitev*, 168, 169.

83 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 229.

84 Na volitvah v konstituanto 28. novembra 1920 sta obe delavski listi (JSDS in KPJ) prejeli 45.830 glasov; vsaka stran-ka je dobila po šest poslanskih mandatov. Moč KPJ pa je bila s sprejetjem »Obzname« (razglosa vlade Kraljevine SHS, 29. decembra 1920), s katero je do sprejema ustave prepovedala vsako komunistično organizirano delovanje in propagando, izničena. O tem gl. Vasilij Melik, »Izidi volitev v konstituanto«, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 3, št. 1 (1962): 46–48. Bojan Balkovec, »Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša«. *Volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011), 209, 226, 292.

85 Slovenski poslanci JSDS, ki so se zavzemali za federativno državo, so glasovali proti sprejemu vidovdanske ustave (Etbin Kristan, Josip Kopač in Milan Korun), medtem ko se preostali trije (Anton Kristan, Zvonimir Bernot in R. Golouh) volitev niso udeležili (Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 201). Sicer je ustava imela precej obsežno poglavje o človekovih pravicah (II. oddelek) in se je po tej plati lahko merila z ustavnimi ureditvami, ki so bile značilne za Evropo. Očitno je, da je na oblikovanje tega in naslednjega poglavja (III. oddelek) vidovdanske ustave vplivala nemška/weimarska ustava iz leta 1919, še zlasti pri oblikovanju socialnoekonomskih pravic. – Avgust Lešnik, *Od despotizma k demokraciji. Razvoj ustavnosti in parlamentarizma* (Ljubljana: Modrijan, 2000), 101.

86 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 248, 249.

87 *Protokoll der Internationalen Sozialistischen Konferenz in Wien vom 22. bis 27. Februar 1921*, ur. Konrad von Zwehl (Berlin in Bonn: Dietz, 1978), 133. Avgust Lešnik, »Iskanje tretje poti. Dunajska socialistična internacionala

cionalo organizacijsko niso vključili, so pa priznali njen program za svojega. V letu 1921 se je JSDS, enako kot KPS leto dni pred tem, vključila v vsejugoslovansko povezavo. Po dolgih pogajanjih med desnimi reformisti in centristi so se 1. in 2. januarja ter nato še 2. avgusta 1921 v Beogradu sestali delegati JSDS, Socialistične delavske stranke Jugoslavije (SDSJ)⁸⁸ in Socijalistične radničke pariije Jugoslavije (SRPJ) ter oblikovali Socialistično skupnost Jugoslavije kot predhodno tvorbo vseh socialnih reformistov Jugoslavije. Vse tri stranke so se nato 18. decembra 1921 na konferenci v Beogradu združile v *Socialistično stranko Jugoslavije* (SSJ). Nova združena stranka ni pristopila k nobeni od treh obstoječih internacional, temveč se je v svojem *Manifestu* izrekla za enotnost »svetovnega proletariata« in ustanovitev (skladno s centrističnim položajem) ene same internacionale, hkrati pa je podprla *Mednarodno federacijo sindikatov* s sedežem v Amsterdamu. V »minimalnem programu« si je stranka prizadevala, da ne bi zaostrovala odnosov z buržoaznim režimom, tako da se je izogibala revolucionarnim frazam in nalogam; da bi pridobila kmečko prebivalstvo, je SSJ v program vnesla še agrarno reformo in druga »kmečka« vprašanja. Statut je določal centralistično ureditev stranke z glavnim odborom /GO/ na čelu in krajevnimi ter oblastnimi (pokrajinskimi) upravami. Člani GO SSJ iz Slovenije so postali E. Kristan, R. Golouh, M. Korun, J. Kopač in Z. Bernot ter F. Koren kot namestnik.⁸⁹ JSDS se je zadnjikrat sestala na 13. kongresu 26.–27. decembra 1921 v Trbovljah, ki je bil hkrati tudi pokrajinski kongres SSJ za Slovenijo. Delegati so sprejeli in potrdili ključne dokumente centrale (manifest, program in statut SSJ) ter izvolili pokrajinsko načelstvo (strankin voditelj je postal Z. Bernot), pokrajinski odbor in člane glavnega odbora SSJ iz Slovenije.⁹⁰ V začetku januarja 1922 je SSJ ustanovila še svoje sindikate – *Glavno delavsko zvezo Jugoslavije*, zasnovano na treh temeljih: na osnovi razrednega boja najemniškega delavstva za izboljšanje gmotnega in družbenega položaja ter končno osvoboditev od kapitalističnega načina proizvodnje; na mednarodni povezavi v Amsterdamski sindikalni internacionali ter njenih strokovnih zvezah; na popolni strankarski neodvisnosti.⁹¹

Vstop v jugoslovansko socialistično stranko ni v celoti izpolnil Golouhovih pričakovanj, saj se stranka ni utrdila niti na državni niti na slovenski ravni. Podobno kot KPJ so tudi SSJ pretresala notranja nesoglasja med ortodoksnim in demokratičnim krilom (slednjemu je pripadal Golouh) glede vodenja političnega boja in odnosa do osrednjega vodstva v Beogradu, do statuta in drugih odprtih vprašanj, kar je za posledico imelo slabitev moči, stagnacijo in krizo socialističnega gibanja v Sloveniji.⁹² Demokratično usmerjeni Golouh, kot kažejo dokumenti in njegova osebna pričevanja,

(1921–1923) med socialnodemokratskim reformizmom in boljševisko revolucijo,« *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 71, št. 4 (2000): 584, 585.

88 Potem ko so bili centrumaši decembra 1920 izključeni iz KPJ, so delovali do združitve v SSJ pod prvotnim imenom – SDSJ (seveda brez oznake »komunistov«).

89 Toma Milenković, *Socijalistička partija Jugoslavije 1921–1929* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1974), 80, 81.

90 V GO SSJ so bili delegirani E. Kristan, Golouh, Korun, Kopač in Ignac Kaiser za člane ter M. Čobal in Filip Kisovar za namestnika. – *Ibid.*, 96–98.

91 Stiplovšek, *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922*, 239.

92 Gl. Deželak Barič, »Stranke marksističnega idejnopolitičnega tabora v letih 1891–1941,« 94–98.

se v te strankarske politične spore ni želel še naprej aktivneje vključevati, pač pa se je obrnil k socialni in sindikalni politiki, k boju za »socialno« državo. Medtem se je preselil iz Ljubljane v Maribor (1923); od tedaj naprej (do začetka druge svetovne vojne) je bil vodilni socialist v severovzhodni Sloveniji.

Ne gre prezreti, da Golouhovo »mariborsko obdobje« med drugim časovno sovпада z veliko svetovno gospodarsko krizo (1929–1934), ki je prinesla veliko brezposelnost, druginjo, revščino itn. Zato je bilo še toliko bolj pomembno njegovo delo na mnogih področjih, kjer je lahko nenehno opozarjal na socialno problematiko in apeliral na potrebo po reševanju perečih socialnih vprašanj malega človeka, delavca in kmeta. Eni takih sta bili novinarstvo in urednikovanje, saj je prav tu videl možnost za odmevnost nerešenih socialnih problemov. V tem smislu je ustanovil in urejal politični dnevnik socialistične usmeritve *Delavska politika* (1926–1941), kot novinar in član uredniških odborov sodeloval pri medvojnih leposlovnih, poljudnoznanstvenih in političnih revijah *Enakost* (1920–1923: sprva glasilo JSDS, od avgusta 1922 pa SSJ za Slovenijo in Kmečko delavske zveze), *Socialist* (tednik SSJ za Slovenijo, 1923–1925), *Pod lipo* (mesečnik za »slovensko delovno ljudstvo«, 1924–1928), *Svoboda* (mesečnik delavske kulturne in telovadne zveze Svoboda, 1925–1927 in 1929–1936) idr., pomagal pri nastanku tednika delavsko-kmečkega gibanja *Neodvisnost* (1936–1937) itn. Nadalje je vseskozi deloval kot združni organizator (o tej tematiki je napisal knjigo⁹³) in bil deset let ravnatelj borze dela, kar samo po sebi govori, da mu je bila problematika brezposelnosti, prenizkih mezd in siceršnjih socialnih stisk dodobra znana.

Do leta 1928 sem se intenzivno ukvarjal tudi z delom v združništvu. Osrednjo organizacijo vseh potrošnikov in produktivnih zadrug je predstavljala Zveza delavskih gospodarskih zadrug Slovenije. Glavni člani te zveze so bili Delavsko konzumno društvo z vsemi podružnicami, konzumna društva rudarjev ter razne druge produktivne in vzajemno podporne delavske hranilne in kreditne zadruge. Ta mreža zadrug je bila razpredena po vsej Sloveniji. Imele so kar precej prometa in njihova vloga je bila precej koristna in pomembna. Delavski listi so neredko lahko izhajali le ob gmotni podpori teh zadrug. To je bilo v redu, ker so bile zato tudi ustanovljene. Izkazale so se tudi za dolgotrajnih mezdnih bojev in štrajkov.⁹⁴

Zagotovo je Golouhovo uspešno in široko družbeno delovanje – s katerim si je nesporno pridobil potrebno avtoriteto in spoštovanje ne samo delavstva, temveč tudi vseh političnih strankarskih vodstev – vplivalo na to, da je bil (kot socialist) imenovan v prvi banski svet Dravske banovine (1930);⁹⁵ položaj banskega svetnika je

93 Rudolf Golouh, *Zveza gospodarskih zadrug za Jugoslavijo* (Ljubljana: Zadruga založba, 1926).

94 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 326.

95 Uvedba šestojanuarske diktature kralja Aleksandra leta 1929 je prinesla ukinitve ustavnosti in parlamentarizma ter prepoved delovanja političnih strank. Zakon o preimenovanju Kraljevine SHS v Jugoslavijo in njeni razdelitvi na 9 banovin (3. 10. 1929) je pomenil tudi konec vseh oblik samouprave ali avtonomije. Za Slovenijo je bil še poseben udarec razpust ljubljanske in mariborske oblastne skupščine, ki sta mdr. opravljali tudi nekatere funkcije parlamentarnih predstavništev. – O tem gl. Miroslav Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929. Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000). Banovino je vodil ban, ki ga

bil nedvomno ugleden in pomemben. V ospredju delovanja banskega sveta so bila v tistem času predvsem prizadevanja za omilitev gospodarsko-socialne krize, razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji in razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine.⁹⁶ Golouh, kot kažejo zapisniki, je bil eden izmed njegovih aktivnejših članov (1930–1935) in je »v njem opravil pomembno delo za omilitev socialne stiske delavskih in kmečkih slojev, zlasti prek bednostnega sklada, oziroma za povečanje gnotne osnove banovine za reševanje številnih problemov v času gospodarske krize«. ⁹⁷ V letih 1933–1935 je opravljal funkcijo podžupana občine Maribor. Golouh je med drugim dal pobudo za ustanovitev zadruga Mariborski teden (ta je, pod njegovim predsedovanjem, v letih 1932–1939 prirejala vsakoletno gospodarsko razstavo in turistično prireditev »Mariborski teden«), za zgraditev Delavskega doma in azila za brezposelne delavce v Mariboru ter za ustanovitev delavske zadruga, ki je gradila eno- in dvodružinske hiše v Magdalenskem predmestju Maribora (današnjem Taboru) – delavsko stanovanjsko kolonijo in socialni program (po načrtih arhitekta Ivana Vurnika⁹⁸). »Dosti opravka mi je dala tudi ustanovitev zavarovalne zadruga *Drava*, edine ustanove te vrste na zadružni podlagi v Jugoslaviji. Ta ljudska zavarovalnica se je naglo razvila. V nekaj letih je lahko zgradila sredi Maribora dve visoki stanovanjski stavbi. / ... / In še marsikaj podobnega sem začel. Če bi mi dovolili, bi reorganiziral na zadružni podlagi še mestna občinska podjetja! / ... / Pri vseh teh različnih opravkih sem se lotil še pisanja gledaliških iger.«⁹⁹ Golouhova *Kriza (1927)*¹⁰⁰ je bila prvič uprizorjena 30. aprila 1928, večer pred 1. majem, v ljubljanski Drami:

Socialna drama »Kriza« je odlomek naše zgodovine. Govori o velikih štrajkih v Trbovljah, vseh drugih velikih gibanjih, kar jih je bilo tedaj, pa tudi o krizi, ki je nastala v našem delavskem gibanju po vzponu v prvih povojnih letih. Hkrati pa je v njej izraženo upanje, da se bo gibanje, ki je bilo tedaj na tleh, spet vzdignilo, kar se je tudi zgodilo. S to dramo se je prvič predstavil javnosti tudi ljubljanski Delavski oder (1928), ki je pod vodstvom Bratka Krefta (to je bila njegova prva predstava v ljubljanski Drami) pokazal visoko stopnjo umetniške ambicije. Notranja sila dejanja je bila oprta na dinamično valujočega razpoloženja množic. Delavci in delavke so predstavljali sami sebe; živeli so se tako dobro v svoje vloge, da so pozabili, da so na odru in ne na delovnem mestu ali na zborovanju. V tej igri je nastopilo nad sto ljudi, med njimi kot akterji tudi takratni študentje Edvard Kardelj, Boris Kidrič in Franc Kimovec-Žiga. Predstava je imela velik odmev.¹⁰¹

je na predlog predsednika vlade imenoval kralj; posvetovalna vloga pa je pripadala banskemu svetu, ki ga je postavil notranji minister. Banski svet Dravske banovine (v njo sta bili združeni prejšnji oblasti, ljubljanska in mariborska) je začel delovati januarja 1931; sestavljen je bil iz predstavnikov vseh 24 okrajev in večjih mest ter je štel 40 članov.

96 Gl. Miroslav Stiplovec, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935. Prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine* (Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006).

97 Miroslav Stiplovec, »Prizadevanja Rudolfa Golouha in Albina Prepeluha za udejanjenje banovinske in občinske samouprave v banskem svetu Dravske banovine 1933–1935,« *Prispevki za novejšo zgodovino*, 50, št. 1 (2010): 73.

98 »Vurnikova delavska kolonija,« *Gradimo – spletni portal za gradnjo*, pridobljeno 22. 4. 2018, <http://www.gradimo.com/zanimivosti/kulturna-dediscina/ivan-vurnik/vurnikova-delavska-kolonija>.

99 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 388–390.

100 Drama je izšla nekoliko predelana v knjigi, ki je danes bibliofilska redkost: Rudolf Golouh, *Kriza – Socialna drama v šestih slikah* (Maribor: Založba »Delavske politike«, 1927).

101 Golouh, »Spominski zapis,« 363

Tudi naslednja Golouhova gledališka dela je občinstvo navdušeno sprejelo. Komedijo: *Groteska sedanjosti*¹⁰² so prvič uprizorili 2. februarja 1932 v mariborskem Narodnem gledališču. Na istem odru sta bili 19. januarja 1935 tudi prva izvedba *Od zore do mraka: živalska komedija, basni za odrasle*¹⁰³ in premiera igre *Krisalida*¹⁰⁴ (1940). Grotesko v treh dejanjih, *Veseli večer točaja bogov*, je Golouh napisal po drugi svetovni vojni (1966).¹⁰⁵

V.

V naraščajočih domačih in mednarodnih zaostritvah v tridesetih letih je tudi na Slovenskem prišlo do političnega povezovanja delavskega razreda in drugih demokratičnih sil proti fašizmu, za mir, demokratične svoboščine in socialno pravičnost. Ob programski usmeritvi mednarodnega ljudskofrontnega gibanja je bil v slovenskem ljudskofrontnem programu temeljno vodilo boj za rešitev narodnega vprašanja, izražen v prizadevanjih za gospodarsko, politično in kulturno samostojnost Slovenije.¹⁰⁶ Skladno s svojimi političnimi nazori se je Golouh julija 1936 pridružil Kmečko-delavskemu gibanju, ki je delovalo v duhu takratnih ljudskih front, to je v povezovanju vseh naprednih sil v državi, ne glede na strankarsko pripadnost; pobudnik tega povezovanja je bila KPJ. Seveda ne gre prezreti, da je to bilo v času španske državljanske vojne (1936–1939), ko sta se svetovna in domača javnost polarizirali na zagovornike demokracije na eni in trde roke na drugi strani, hkrati pa sta italijanski fašizem in nemški nacizem že nedvoumno sporočala svoje zahteve po priključitvi novih ozemelj, če ne zlepa, pa z novo vojno. In nadaljevanje tega povezovanja se je steklo v OF in narodno-osvobodilni boj v času okupacije med drugo svetovno vojno.

Potem ko se je Golouh pred nemškim okupatorjem umaknil iz Maribora v Ljubljano (aprila 1941) – »pobegnili sem pravočasno, bil sem eno uro hitrejši od gestapa«¹⁰⁷ –, se je takoj priključil, tako kot socialistično delavstvo, ki mu je pripadal

102 »V tej groteski nastopajo vsi glavni akterji tedanje evropske politike: Chamberlain, Briand, Stresemann, Mussolini itd. Banska uprava v Ljubljani je najbrž mislila, da sem napisal *Krizi* podobno delo, ki mi je bilo prineslo nemalo sitnosti, zato je hotela pred uprizoritvijo vedeti, v čem je stvar. Vse bi se bilo verjetno srečno končalo, če se ne bi v igri norčeval tudi iz takrat vsemogočnega Mussolinija. Tu se je pokazala vsa servilnost slovenske oblasti do rimskega diktatorja.« – Ibid.

103 »V igri nastopa sprti živalski svet, od viteškega leva do zvite lisice, ki vse pretenta in pomaga do zmage oslu, ki ga živali izvolijo za svojega suverena in kronajo z bleščečo kraljevsko krono. Oslu so odločali o usodi narodov. Svet je brezumno dirjal v propad pod vodstvom praznoglavih firerjev.« – Ibid., 391.

104 Rudolf Golouh, *Krisalida: igra v treh dejanjih* (Maribor: Tiskovna založba, 1940). »Igrokaz *Zapredek* (*Krisalida*) sem zaključil optimistično: uporna človeška misel snuje dalje, je nepremagljiva, izvije se kot metulj iz zapredka in razprostre znova svoje bleščeče peruti. Tako sem v letih teme in diktature, ko je bilo tako težko govoriti ljudem neposredno, skušal vsaj v tej obliki vžigati vero v svetlejšje dneve.« – Ibid.

105 Njegova tri dramska dela (*Kriza*, *Krisalida*, *Veseli večer točaja bogov*) so izšla v knjižni izdaji: Rudolf Golouh, *Od krize do groteske* (Maribor: Obzorja, 1976).

106 Gl. Alenka Nedog, *Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941* (Ljubljana: Borec, 1978).

107 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 402.

(ne pa tudi uradno vodstvo slovenske socialistične stranke),¹⁰⁸ v *Osvobodilno fronto slovenskega naroda* in postal član njene gospodarske komisije.

Vodstvo OF mi je med drugim zaupalo organizacijo beguncev iz Primorja. (Po nalogu OF sem pisal od vsega začetka tudi proglase za pripadnike okupacijske vojske v njihovem jeziku.) Sestavil sem poseben odbor iz pet vidnejših oseb, ki so morale pobegniti pred fašisti iz Julijske krajine, in z njihovim sodelovanjem kmalu pridobil za OF večino primorske emigracije. Na Upravi za delo mi je uspelo prodreti s predlogom, da se natisnejo nove delavske knjižice, ki naj bi veljale hkrati kot osebna izkaznica in katere naj bi izdajala omenjena uprava v svojem delokrogu brez ingerence in kontrole okupacijske oblasti. Tako so vsi tisti, ki jih je policija lovila, lahko zahtevali novo delavsko knjižico; takoj in brez težav so jo lahko dobili, le osebne podatke so si morali izmisliti. Tako so mnogi člani OF ušli policijski kontroli in zaporu, mnogi so se lahko neovirano prebili skozi okupatorjeve kontrolne postaje ob žični zavori krog Ljubljane. Pridružili so se večidel partizanom. Pošiljal sem hkrati ljudi, ki jih je policija zasledovala, po zanesljivi poti skozi žično oviro pri Šentvidu. Toda vse take stvari ostanejo le nekaj časa prikrite. Kmalu sem postal zrel za pot v zapor.¹⁰⁹

Potem ko so po kapitulaciji Italije v Ljubljano prišli Nemci, so ga zaradi sodelovanja v OF januarja 1944 aretirali in junija poslali v koncentracijsko taborišče Dachau – »grozot dachauskega taborišča, te nemške množične človeške klavnice, ne bom opisoval«¹¹⁰ –, kjer je dočakal konec druge svetovne vojne in se vrnil v Ljubljano.

Po vojni je bil sprva zaposlen na Upravi za delovno silo, nato kot tiskovni referent na Poverjeništvu za kulturo in umetnost pri Mestnem ljudskem odboru Ljubljana. Poleg tega je bil sourednik lista *Gradimo* (vestnik Osvobodilne fronte Ljubljana, 1948–1951) in predavatelj. Po upokojitvi (1950) se je posvetil zgodovini delavskega in socialističnega gibanja v Sloveniji ter še dve desetletji delal kot honorarni sodelavec Vojaškega zgodovinskega inštituta in Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V tem času je skupaj z Dušanom Kermavnerjem uredil zbornik *Socialistično gibanje v Sloveniji* (1951),¹¹¹ sodeloval kot sourednik in prevajalec pri izdaji *Zbornika dokumentov o NOV v Sloveniji* v 11 knjigah (1952–1964)¹¹² ter napisal že citirano avtobiografsko delo *Pol stoletja spominov. Panorama političnih bojov slovenskega naroda* (1966). Zveza novinarjev Jugoslavije mu je 29. oktobra 1970 podelila »srebrno plaketo« za 25-letno delo (1945–1970) v novinarstvu in poseben prispevek k razvoju

108 Ob napadu na Jugoslavijo je v Ljubljani na pobudo Slovenske ljudske stranke in bana Dravske banovine Marka Natlačena nastal *Narodni svet za Slovenijo*. Ta je 10. aprila razglasil, da prevzema oblast v Sloveniji. V njem so sodelovali predstavniki SLS, Jugoslovanske nacionalne stranke, Narodnoradikalne stranke, Samostojne demokratske stranke in tudi Socialistične stranke Jugoslavije; skratka predstavniki vseh slovenskih strank razen komunistov, ki jih z utemeljivijo, da niso legalna stranka, niso vključili v delo odbora. Odklonili so tudi predlog KPS, da bi Narodni svet postal Obrambni svet. – Gl. Metod Mikuž, *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1960), 48–52.

109 Golouh, *Pol stoletja spominov*, 404.

110 Ibid.

111 *Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom V: Socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920*, ur. Rudolf Golouh in Dušan Kermavner (Beograd: Zgodovinski oddelek CK KPJ, 1951).

112 *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del 6: Borbe v Sloveniji, knj. 1–11*, ur. Rudolf Golouh et al. (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1952–1964).

novinarstva in novinarske organizacije.¹¹³ Svoje bogato življenje je sklenil v Ljubljani, 23. decembra 1982.

Vpogled v Golouhovo sila razgibano življenjsko in še posebej politično pot nedvomno pritrjuje, da imamo opravka ne samo s pronicljivim družbenim opazovalcem, temveč tudi akterjem, ki je bil dovolj blizu oblastnim strukturam, obenem pa od njih dovolj oddaljen, da je lahko ohranil svoj politični »jaz« v turbulentnih časih prve polovice 20. stoletja. Hkrati pa ne gre spregledati, da je v svojem družbenem delovanju vseskozi zvesto sledil svojemu mladostniškemu idealu/ poslanstvu, ki ga je našel v »apelu« Petra Kropotkina (»o dolžnosti do soljudi«), saj je bil vseskozi predan skrbi za izboljšanje položaja zapostavljenih delovnih ljudi, in to ne glede na svojo vsakokratno politično usmeritev znotraj socializma. In takšen bo zagotovo ostal zapisan tudi v slovenski zgodovini tistega družbenega časa, ki ga je (ne)posredno (so)ustvarjal.

Viri in literatura

Arhivski viri:

- SI AS, Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 428, Golouh Rudolf.
- ŠAK, Škofijski arhiv Koper (*Liber baptizatorum in ecclesia Justinopolis*):
 - ŠAK Ž Kps MKK 24, 451 (Rodolphus Antonius Golauch).

Internetni viri

- »Golouh, Rudolf.« *Dictionnaire international des militants anarchistes*. Pridobljeno 26. 4. 2018, <http://www.militants-anarchistes.info/spip.php?article11551>.
- Golouh, Rudolf. »Satanica.« *Revija SRP (Svoboda, Resnica, Pogum)*, št. 119/120 (2014): 4–14. Pridobljeno 26. 4. 2018. <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/revsrp119/rudgo119/satan119.htm>.
- Kropotkin, Peter. »An Appeal to the Young.« Pridobljeno 26. 4. 2018. <https://theanarchistlibrary.org/library/petr-kropotkin-an-appeal-to-the-young>.
- *Revija SRP (Svoboda, Resnica, Pogum)*, št. 119/120 (2014). Pridobljeno 26. 4. 2018. <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/revsrp119/index119.htm>.
- »Urban, Cecilij.« *Wikipedija – spletna enciklopedija*. Pridobljeno 26. 4. 2018. https://sl.wikipedia.org/wiki/Cecilij_Urban.
- Vovk, Vojko. »Lovilci sanj. Premišljevanje ob plebiscitu.« *Delo*, 22. 12. 2015. Pridobljeno 26. 4. 2018. <http://www.delo.si/mnenja/gostujoce-pero/lovilci-sanj.html>.
- »Vurnikova delavska kolonija.« *Gradimo*. Pridobljeno 22. 4. 2018. <http://www.gradimo.com/zanimivosti/kulturna-dediscina/ivan-vurnik/vurnikova-delavska-kolonija>.

113 SI AS 428, Golouh Rudolf.

Tiskani viri in literatura:

- *Antologija anarhizma: Zbornik, I. zvezek*, ur. Rudi Rizman. Ljubljana: Krt, 1986.
- Bajc, Gorazd. »Dieci mesi che sconvolsero la Venezia Giulia. 'Il Memorandum di Londra 1915': questioni storiografiche e dettagli terminologici.« *Acta Histriae*, 25, št. 4 (2017): 825–50.
- Balkovec, Bojan. »Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša.« *Volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011.
- Balkovec, Bojan. *Prva slovenska vlada 1918–1921*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992.
- Cankar, Ivan. *Očiščenje in pomlajenje*. Ljubljana: Državna založba Slovenje, 1976.
- Deželak Barič, Vida. »Stranke marksističnega idejnopolitičnega tabora v letih 1891–1941.« *Prispevki za novejšo zgodovino*, 57, št. 1 (2017): 84–109.
- *Dokumenti Centralnog radničkog sindikalnog veća Jugoslavije 1919–1921*, ur. Toma Milenković. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1983.
- Drnovšek, Darinka. »Alojzija Štebi – borka za pravice žensk in mladine.« *V: Splošno žensko društvo 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*, ur. Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše, 188–209. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.
- *Drugi (Vukovarski) kongres KPJ (20–24. jun 1920). Plenarne sednice CPV KPJ (februar–decembar 1920)*, ur. Ubavka Vujošević in Vujica Kovačev. Beograd: Komunist, 1983.
- Filipič, France. *Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919–1939, I. knjiga*. Ljubljana: Založba Borec, 1981.
- Gašparič, Jure. *SLS pod kraljevo diktaturo*. Ljubljana: Modrijan, 2007.
- Golouh, Rudolf. »Iz uvodne besede 'Ujedinjenja' [1920].« *V: Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom 5: Socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920*, ur. Rudolf Golouh in Dušan Kermavner, 412. Beograd: Zgodovinski oddelek CK KPJ, 1951.
- Golouh, Rudolf. *Krisalida: igra v treh dejanjih*. Maribor: Tiskovna založba, 1940.
- Golouh, Rudolf. *Kriza: socialna drama v šestih slikah*. Maribor: Založba »Delavske politike«, 1927.
- Golouh, Rudolf. *Od krize do groteske: Kriza, Krisalida, Veseli večer točaja bogov*. Maribor: Obzorja, 1976.
- Golouh, Rudolf. »O slovenski socialni demokraciji med vojno 1914–1918.« *V: Kermavner, Dušan, Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918*, 207–60. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1968.
- Golouh, Rudolf. *Pol stoletja spominov. Panorama političnih bojev slovenskega naroda*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja 1966.
- Golouh, Rudolf. »Slovensci in Jugoslovani [1919].« *V: Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom 5: Socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920*, ur. Rudolf Golouh in Dušan Kermavner, 457–59. Beograd: Zgodovinski oddelek CK KPJ, 1951.
- Golouh, Rudolf. »Spominski zapis.« *V: Bitka kakor življenje dolga. Pričevanja o revolucionarnem in osvobodilnem boju Slovencev*, ur. Stanka Rendla, 19–26, 56. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1975.
- Golouh, Rudolf. *Zveza gospodarskih zadrug za Jugoslavijo*. Ljubljana: Zadruga založba, 1926.
- Gombač, Boris M. *Slovenija, Italija. Od preziranja do priznanja*. Ljubljana: Debora, 1996.
- Ivašič, Marta. »Entusiasmo e rivoluzione: un giovane anarchico sloveno un secolo fa.« *Germinal: giornale anarchico e liberatorio di Trieste, Friuli, Isontino, Veneto, Slovenia e ---*, št. 119 (maj 2014): 25.
- Kacin-Wohinz, Milica. »Tržaški slovenski socialisti v letu 1918.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 17, št. 1–2 (1977): 105–12.
- Kacin-Wohinz, Milica in Jože Pirjavec. *Zgodovina Slovencev v Italiji*. Ljubljana: Založba Nova revija, 2000.
- Kermavner, Dušan. »Ustanovitveni manifest 'Delavske socialistične stranke za Slovenijo' z dne 3. marca 1920.« *Kronika*, 7, št. 2 (1959): 57–65.
- Kermavner, Dušan. *Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1968.
- Kermavner, Dušan. »Ob spominskih zapiskih R. Golouha: O tržaškem anarhizmu in o nekaterih črtah slovenske socialne demokracije.« *Zgodovinski časopis*, 22, št. 1–2 (1968): 115–33.

- Klopčič, France. »Zaton slovenske socialnodemokratske stranke 1919–1920.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1, št. 1 (1960): 53–101.
- Klopčič, France. *Velika razmejitev. Študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1969.
- *Komunistička internacionala. Stenogrami i dokumenti kongresa. Knjiga I: Prvi kongres KI (Moskva, 2–6. marta 1919)*, ur. Putnik Dajić et al. Beograd: Institut za međunarodni radnički pokret, 1981.
- Lemež, Milan. »Pred razkolom. Uvodnik v 'Naših zapiskih' [1920].« V: *Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom 5: Socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920*, ur. Rudolf Golouh in Dušan Kermavner, 406, 407. Beograd: Zgodovinski oddelek CK KPJ, 1951.
- Lešnik, Avgust. »Diferenciacija v KPJ pod vplivom '21 pogojev Kominterne'.« *Zgodovinski časopis*, 47, št. 2 (1993): 289–93.
- Lešnik, Avgust. »Iskanje tretje poti. Dunajska socialistična internacionala (1921–1923) med socialnodemokratskim reformizmom in boljševiško revolucijo.« *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 71, št. 4 (2000): 575–90.
- Lešnik, Avgust. *Od despotizma k demokraciji. Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*. Ljubljana: Modrijan, 2000.
- Lešnik, Avgust. *Razcep v mednarodnem socializmu (1914–1923)*. Koper/Capodistria: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko (Knjižnica Annales), 1994.
- Lipušček, Uroš. *Ave Wilson: ZDA in prekrajanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*. Ljubljana: Založba Sophia, 2003.
- Mazower, Mark. *Temna celina – dvajseto stoletje v Evropi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.
- Melik, Vasilij. »Izidi volitev v konstituantu.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 3, št. 1 (1962): 3–61.
- Mikuž, Metod. *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1960.
- Mikuž, Metod. *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965.
- Milenković, Toma. *Socijalistička partija Jugoslavije 1921–1929*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1974.
- Nečak, Dušan in Božo Repe. *Prelom: 1914–1918. Svet in Slovenci v I. svetovni vojni*. Ljubljana: Založba Sophia, 2005.
- Nedog, Alenka. *Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941*. Ljubljana: Borec, 1978.
- Perovšek, Jurij. *Liberalizem in vprašanje slovenstva*. Ljubljana: Modrijan, 1996.
- Pirjevec, Jože. »Spremna beseda.« V: Tuma, Henrik. *Pisma: osebnosti in dogodki (1893–1935)*, ur. Branko Marušič et al., 7. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU in Trst: Devin, 1994.
- Pirjevec, Jože. *Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa, 1995.
- Pleterski, Janko, Lojze Ude in Tone Zorn. *Koroški plebiscit: razprave in članki*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970.
- Pleterski, Janko. *Prva odločite Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.
- Pleterski, Janko. *Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju*. Maribor: Založba Obzorja, 1981.
- *Programatische Dokumente der deutschen Sozialdemokratie*, ur. Dieter Dowe in Kurt Klotzbach. Berlin in Bonn: Dietz Verlag, 2004.
- *Protokoll der Internationalen Sozialistischen Konferenz in Wien vom 22. bis 27. Februar 1921*, ur. Konrad von Zwehl. Berlin in Bonn: Dietz, 1978.
- Prunk, Janko. *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977.
- Prunk, Janko. *Slovenski narodni vzpon. Narodna politika (1768–1992)*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.

- Prvi (Osnivački) kongres SRPJ/k/ (20., 21. i 22. april 1919). Plenarne sednice CV SRPJ/k/ (april–decembar 1919), ur. Sergije Dimitrijević. Beograd: Komunist, 1990.
- Rahten, Andrej. »Dr. Ivan Schwegel in jadransko vprašanje na pariški mirovni konferenci.« *Acta Histriae*, 18, št. 3 (2010): 691–712.
- Ratković, Radoslav. *Politička teorija austromarksizma*. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1965.
- Sigel, Robert. *Die Geschichte der Zweiten Internationale 1918–1923*. Frankfurt in New York: Campus Verlag, 1986.
- Stiplovšek, Miroslav. *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922*. Ljubljana: Partizanska knjiga in Delavska enotnost, 1979.
- Stiplovšek, Miroslav. *Slovenski parlamentarizem 1927–1929. Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Stiplovšek, Miroslav. *Banski svet Dravske banovine 1930–1935. Prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.
- Stiplovšek, Miroslav. »Prizadevanja Rudolfa Golouha in Albina Prepeluha za udejanjenje banovinske in občinske samouprave v banskem svetu Dravske banovine 1933–1935.« *Prispevki za novejšo zgodovino*, 50, št. 1 (2010): 57–74.
- Tratnik, Suzana. »Alojzija Štebi (1883–1956).« V: *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, ur. Alenka Šelih et al., 193–96. Ljubljana: Založba Tuma in SAZU, 2007.
- »Urban, Cecilij (Ludvik Oblak).« V: *Enciklopedija Slovenije*, 14. zvezek, ur. Alenka Dermastia et al., 83. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000.
- *Utopični socialisti. Izbor besedil*, ur. Neda Brglez [Pagon]. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.
- *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del 6: Borbe v Sloveniji, knj. 1–11*, ur. Rudolf Golouh et al. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1952–1964.
- *Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom V: Socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920*, ur. Rudolf Golouh in Dušan Kermavner. Beograd: Zgodovinski oddelek CK KPJ, 1951.
- Zečević, Momčilo. *Na zgodovinski prelomnici. Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929*. Maribor: Založba Obzorja, 1986.
- *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*, ur. Pero Morača in Stanislav Stojanović. Ljubljana: Komunist in Državna založba Slovenije, 1986.
- Žitko, Salvator. *Avstrijsko Primorje v vrtincu nacionalnih, političnih in ideoloških nasprotij v času ustavne dobe (1861–1914)*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Inštitut IRRIS in Libris, 2016.

Avgust Lešnik

**RUDOLF GOLOUH AT THE CROSSROADS OF SOCIAL/
SOCIALIST IDEAS AND MOVEMENTS IN THE FIRST HALF
OF THE 20th CENTURY**

SUMMARY

The article highlights the life of a leader of working classes and the organiser of trade union movement, Rudolf Golouh (Koper, 1887–Ljubljana, 1982). Rudolf Golouh was an emigrant originating from the Primorska region, a participant in the Paris Peace Conference (1919), the co-founder of the Communist Party of Slovenia (1920), a member of the Constituent Assembly of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (1920–1921), the leading socialist in north-eastern Slovenia during the interwar period, deputy mayor in the Municipality of Maribor (1933–1935), a Banate Councillor (1930–1935), a member of the Liberation Front in Ljubljana (1941–1944), an inmate in the Dachau concentration camp (1944–1945), as well as a brilliant speaker, one of the first Slovenian journalists, a poet and a playwright, a translator, an author of historical works etc. The author of this paper mainly analyses Golouh's social/socialist conceptual views on the social situation and the dynamic social time in the first half of the 20th century as Golouh both experienced it as well as actively helped create: initially, as an anarchist in Trieste, and later as a social democrat, communist, and, finally, a socialist.

Golouh's highly diverse political path confirms that he was not only an insightful social observer but also an active player who was close to the power structures, yet he maintained enough distance to preserve his political "self" during the turbulent times during the first half of the 20th century. It is also clear that, in his social acting, Golouh faithfully followed the ideal/mission from his young days, which he found in the "appeal" of Peter Kropotkin ("on the duty towards fellow-men"), as he was always dedicated to improving the position of the underprivileged working classes, regardless of his political orientation within socialism.